

GEORGE T. BEECH

A hűbérúr–dependens (vazallus) viszony: esettanulmány Aquitániából, 1030 körül*

1. Bevezetés

Noha a tudósok az egész huszadik század folyamán intenzíven foglalkoztak a középkori feudalizmussal, a téma iránti érdeklődés soha nem volt nagyobb, mint az utóbbi években. Régi nézetek válnak támadások célpontjává, felülvizsgálati javaslatok hangzanak el, és értelmezésbeli különbségek feloldására törekedve a téma új megfogalmazását és a bizonyítékok újraértékelését célzó felhívások látnak napvilágot. Az egyik igen sokat vitatott pont a korai tizenegyedik századi Franciaországban végbement úgynevezett feudális *átalakulás* (mutáció), ahol a történészek egyik csoportja azt állítja, hogy akkoriban valóságos forradalmi változások semmisítették meg a Karoling közkormányzat maradványait és nyitották meg a várnagyi uralom és a feudalizmus új korszakát.¹ Ellenfeleik elvetik a mindent elsöprő átalakulás gondolatát és azt állítják, hogy a nézet képviselőit félrevezették az írott forrásokban bekövetkező változások és az erők korabeli leírásainak helytelen olvasatai.² E két csoporttal szemben, amelyek ilyen eltérő nézeteket vallanak arról, hogy mekkora volt a tizenegyedik század elején kialakuló feudalizmusban a várak és várnagyk elterjedésének a viszonylagos jelentősége, a Susan Reynolds 1994-ben megjelent *Fiefs and Vassals. The Medieval Evidence Reexamined* című könyvében előadott hipotézisek potenciálisan kíméletlenebbek a bevett véleményekkel. Reynolds szerint a feudalizmussal foglalkozó újkori történészek eltúlozták a nemesség tagjai közötti feudális-vazallusi viszonyok elterjedését és jelentőségét, különösen a tizenkettedik század előtti korszak tekintetében. Azt állítja, hogy a korszak előtt ritka volt a hűbéri birtok, és az amúgy sem széles körben elterjedt függőségi viszonyok igen kis szerepet játszottak a kormányzásban. Az utána következő periódusban viszont, állítja, a kettő egyetlen koherens és mindent átható rendszerre való látszólagos összcsovdása nem a valóságot tükrözi, hanem a késő középkori jogászok harmonizáló törekvéseinek az eredménye.³

Mivel a könyvet nemrég adták ki, a reagálások csak mostanában kezdenek megjelenni az ismertetésekben,⁴ de nem kétséges, hogy provokatív téziseire tartalmas és olykor valószínűleg heves válaszokat fog kapni. Eközben mindazok, akik érdeklődnek Reynolds nézeti, valamint az *átalakulás* körül folyó vita iránt, ilyen körülmények között kétségtelenül a történészek hagyományos eljárásaihoz fordulnak, azaz előveszik az eredeti forrásokat, hogy próbára tegyék az új hipotézist. Az alábbi tanulmánynak is részben ez a szándéka, azonban fő célom

* A fordítás alapjául szolgáló kiadás: „The lord/dependant (vassal) relationship: a case study from Aquitaine c. 1030”. *Journal of Medieval History*. Vol. 24. 1998. No. 1. 1-30. A közlés jogának átengedésétért ezúton is köszönetet mondunk az Elsevier Science Ltd.-nek.

¹ Poly, J.-P.– Bournazel, E.: *The Feudal Transformation 900-1200*. Fordította: C. Higgitt. New York, 1991. (a továbbiakban: Poly – Bournazel); Bisson, T.: *The Feudal Revolution. Past and Present*, 142. 1994. 6-42.

² Barthélémy, D.: *The Feudal Revolution. Response to T. Bisson. Past and Present*, 152. 1996. 197-205.; White, S.: *The Feudal Revolution. Response to T. Bisson. Past and Present*, 152. 1996. 205-223.

³ Reynolds, S.: *Fiefs and Vassals. The Medieval Evidence Reexamined*. Oxford, 1994.

⁴ Cheyette, F.: *Speculum*, 71. 1996. 998-1006.; Lane, S. G.: *Bryn Mawr Medieval Review*. (Internet, email.) 1995. április 12.

nem az, hogy ezen új nézetekre reagáljak, hanem az, hogy a korai tizenegyedik századi Aquitánia történetéből vett egyetlen hűbérúr–dependens (vazallus) viszony részletes elemzésével magam is hozzájáruljak a feudalizmusról folyó vitához.⁵ A hűbérúr–dependens viszonyok leírásai már régóta a feudalizmus általános történetének a szerves részét képezik, különösen M. Bloch, F. L. Ganshof és R. Boutruche műveiben.⁶ Ezek azonban kivétel nélkül a tipikusnak tartott ábrázoló összetett képek, és sok különböző eset részleges, nem teljes bizonyítékán, s nem egyes emberek életéről és tapasztalatairól szerzett részletes ismereteken alapulnak. Ennek az az oka, hogy a téma legfőbb forrásait képező oklevelek természetüknél fogva csak minimális információt tartalmaznak a bennük szereplő emberekkel kapcsolatban. Ez utóbbiak különben is csaknem mindig az ismeretlenség homályába vesző személyek voltak, és alig hagytak nyomot koruk írásos forrásaiban. Így a feudalizmus hatalmas irodalmában gyakorlatilag nem léteznek az ezen kötelékekkel összekötött emberek életrajzaira támaszkodó, a hűbéruraságot és függőséget tárgyaló tanulmányok; én legalábbis egyet sem ismerek.

2. Az aquitániai *Conventum*: Párizs, BN Latin 5927

Létezik viszont egy szöveg, egy olyan furcsa elbeszélés a korai tizenegyedik századi Aquitániából, amely éppen azt tartalmazza, ami az oklevelekből hiányzik, nevezetesen bőséges információt két olyan emberről, akik akkoriban hűbérúr és dependens voltak Poitou környékén. Persze nem mindenre kiterjedő életrajzi adatokról van szó, mivel szó sem csik a két személy családi hátteréről, neveltetéséről és általában életéről, pályájáról; a dokumentum csupán kölcsönös, hűbérúrként és dependensként egymást érintő tevékenységüket tárgyalja az 1020-as években. A feudalizmust kutató történetészt viszont éppen ez érdekli.

Ez az elbeszélés a környék tartományura, Poitiers-i Vilmos gróf (Aquitánia hercege) és egy helyi várnagy, Lusignani Hugó közötti, évekig elhúzódó konfliktus kitorrésének, fejlődésének és végül megoldásának a történetét mondja el. A két főszereplőre vonatkozó részletes adatokon kívül számos vonása különösen érdekessé teszi az írást a feudalizmus tanulmányozása szempontjából. Keletkezésének időpontja, hozzávetőleg 1030, a szöveget éppen a feltelezett feudális *átalakulás* kritikus pillanatába helyezi. Mivel világi dokumentum, egyedülálló, "belső" bepillantást ad a régió arisztokratáinak hatalmi harcaiba, mégpedig maguknak a vetélkedőknek a szemszögéből nézve, nem pedig egyházi írók színező és talán torzító lencsén át.⁷ Ez a 342 soros, tizenöt kéziratoldalas elbeszélés, amelyet közönségesen *Conventum*-nak, azaz egyezségnek hívnak, sokkal hosszabb a leghosszabb okleveleknél is, és így a két szereplőről rengeteg részletes információt tartalmaz, mégpedig mivel hűbérúr és dependens voltak, személyes viszonyukról is. Azonban a *Conventum*ot, noha értékesek a benne található

⁵ A hagyományos *vazallus* helyett inkább a *dependens* ['dependant'] terminust használok, mert noha eseten és bizonyos tekintetben pontatlan, nem tudok ennél jobbat (lásd 22. jegyzet).

⁶ Bloch, M.: *Feudal Society*. Fordította: L. A. Manyon. Chicago, 1961. 1. köt. 219-238.; Ganshof, F. L.: *Feudalism*. Fordította: P. Grierson. New York, 1961. 63-105. (a továbbiakban: Ganshof); Boutruche, R.: *Seigneurie et féodalité*. 1. kötet: *Le premier âge des liens d'homme à homme*. Paris, 1959. 182-205., 2. kötet: *L'apogée XIe-XIIIe siècles*. Paris, 1970. 152-207.

⁷ A tizenkettedik századig a feudalizmus története jórészt okleveleken, kisebb részben pedig krónikákon alapul, amelyeket mind klerikusok írtak, egyházi szempontból. Igaz ugyan, hogy történetünk szerzője csaknem biztosan klerikus vagy szerzetes volt (Becch, G. – Chauvin Y. – Pon, G.: *Le Conventum d'Aquitaine vers 1030; un précurseur des premières épopées*. Geneva, 1995. (a továbbiakban: Becch 1995.) 105., szerzőtársaim a *Conventum* latin szövegkiadását, illetve francia fordítását készítették; a könyv argumentuma az én munkám), elbeszélése rendkívüli abból a szempontból, hogy hiányoznak belőle a vallásos elemek, mind az eseményekről és a szereplőkről alkotott szerzői ítéletekben, mind pedig a szereplők gondolataiban, szavaiban és tetteiben.

adatok, nem a terjedelme, hanem az elbeszélés jellege, annak társalgási módja különbözteti meg minden más korábbi okirattól és történeti forrástól. A feudalizmussal foglalkozó történészek által használt rengeteg oklevél, krónika és jogi szöveg kivétel nélkül mind harmadik személyben írott elbeszélések; e szerzői stílussal együtt jár a rövidség, az előírások konstrukciók alkalmazása, a távolságtartás és a tárgyalt téma külső szemlélete. Az ellentét e stílus és a *Conventum* stílusa között nem is lehetne élesebb. Az utóbbi szerzője a történet több mint negyven százalékát közvetlen, élő beszédben mondja el. Elbeszélésében két olyan férfi szerepel, akik gyakran érzelmtől fűtött hangon vitatkoznak egymással, hízelgnek, ígérgetnek egymásnak, leckéztetik, gúnyolják, elítélik egymást. Szavaikból, csakúgy mint a szerző kommentárjaiból, az olvasó nem csupán cselekedeteiket ismeri meg, de bepillantást nyer belső gondolataikba és indítékaikba is. Nincs az oklevelekben vagy krónikákban olyan, ami a két vetélkedő rivális történetének élettel teli képéhez lenne fogható.

Első pillantásra talán merésznek tűnik a feltételezés, hogy egyetlen szöveg, mindössze két ember esettanulmánya bármint is hozzátehetne egy olyan hatalmas, hosszú életű és bonyolult témához, amilyen a feudalizmus, akármilyen érdekes is a történet. Erre azt tudom válaszolni, hogy ez a történet valószínűleg teljesebb képet ad két hatalmas ember viszonyáról, mint bármilyen más szöveg a nemzeti nyelveken írott eposzok és románcok tizenkettedik századi megjelenése előtt, és már egyedül ezért is érdemes gondosan szemügyre venni.⁸ Ráadásul a *Conventum*nak megvan az a felbecsülhetetlen előnye is, hogy egyetlen szerző műve, akinek az volt a célja, hogy a konfliktusban részt vevő két hőst részletesen jellemezze. Így a két férfi életéből kialakított kép olyan koherenciával, mélységgel és hitelességgel bír, ami a feudalizmus újkori áttekintésének összetett konstrukcióiból hiányzik.

A *Conventum*, amelyet a történészek szinte csupán harminc éve ismernek, problematikus szöveg, és mostanában meglehetősen hírnévre tett szert.⁹ Problematikus azért, mert hiányoznak belőle a hasonló munkákban szokásos azonosító elemek: a szerző, a keletkezés helye és ideje, az információ forrásai, célja, az olvasó(k), aki(k)nek készült, de legfőképpen az nem világos, hogy miféle szöveg. A *Conventum*ot tanulmányozó kutatók különbözőképpen nevezik: memorandumnak, diktálásnak, jogi szövegnek, és legújabban a legkorábbi eposzok irodalmi előfűtárának.¹⁰ Ezen a ponton a bizonytalanság legfőbb oka az elbeszélés nyilvánvalóan kivételes jellege. Szerkezetét és tartalmát tekintve nem hasonlít a tizenegyedik századot tanulmányozó történészek által ismert semmilyen más szöveghez.

Noha pontos mibenléte vitatott (az egyszerűség kedvéért én továbbra is a hagyományos *Conventum* néven említem, bár nem tartozik a számos dél-franciaországi és katalóniai példák közül jól ismert *convenientiae* kategóriájába), ez nem jelenti azt, hogy ne szolgálhatna történeti forrásként a korai tizenegyedik századi Aquitánia hűbérúr–dependens viszonyainak tanulmányozásához. A történetben említett mind a húsz személy más, független forrásokból ismert történeti alak, bár a többi forrás a vitájukban említett események egyikét sem támasztja alá. A névtelen szerző néhány epizódot valószínűleg maga talált ki, és az biztos, hogy történetét előre kialakított céloknak megfelelően és határozott elfogultsággal alakította – cseket a tényezőket alább vesszük szemügyre –, azonban semmi jel nem utal arra, hogy képzeletbeli világot próbált volna teremteni. Ellenkezőleg, a szöveget gondosan tanulmá-

⁸ Feltételezem, hogy a két férfinak a szerző által ábrázolt viszonya tipikus volt a várnagyok és a területi fejedelmek közötti kapcsolatok tekintetében ekkor Aquitániában, és ezért általánosabb érvennyel rendelkezik. Noha a szerző a szóban forgó személyek bizonyos személyes vagy jellemzői vonásait el-túlozta (lásd lentebb), beszámolójában semmi sem utal arra, hogy viszonyuk a maga korában nem lett volna tipikus, és így helytelen lenne az ilyen általánosítás.

⁹ Bloch, Ganshof és Boutruche nem említik műveikben, mivel létezéséről nem tudtak.

¹⁰ A szövegéről az utóbbi három évtizedben írt tanulmányok összefoglalásáról lásd Beech 1995. 9., 23-24.

nyozó újkori kutatók egybehangzó véleménye szerint olyan képet ad a feudalizmus világáról, amely kíméletlen realizmusa tekintetében párját ritkítja.¹¹

Noha helytörténészek már a tizenkilencedik század óta néha ténybeli információkért a *Conventum*hoz fordulnak, a dokumentum csak az 1960-as évektől kezdve keltette fel a feudalizmus iránt szélesebb értelemben érdeklődő történészek figyelmét. 1966-ban jómagam is elemeztem a hűbérurak és dependensek közti viszonyokat szabályozó íratlan szokások létezésének bizonyítékaként.¹² Jane Martindale is sokat tett a *Conventum* megismertetéséért, amikor 1969-ben közzétette a dokumentum első megbízható latin nyelvű szövegét, bár maga nem kísérte meg felmérni annak jelentőségét a feudalizmus története szempontjából.¹³

Az elbeszélést szélesebb kontextusban először Jean-Pierre Poly és Eric Bournazel értékelték *Mutation féodale X^e-XIIe siècles* című kötetükben 1980-ban.¹⁴ Számukra a dokumentum kivételes részletességgel világította meg a kormányzat fejlődésének a 11. század eleji hanyatló Karoling monarchia és az 1100-ra teljesen kifejlődött feudális intézményrendszer közötti állapotát. A szöveg szerintük ebben a fejlődésben azt a pillanatot ábrázolja, amikor a helyi gróf "kényes egyensúlyban" vetélkedik várnagyaival a környező várak fölötti uralomért, amely a hatékony regionális kormányzás lényegi eleme volt (a történet két főhőse a gróf és a várnagyok egyike). Georges Duby szintén hosszasan foglalkozik a *Conventum*mal a Capeting Franciaországról írott 1987-es történetében, és hasonló következtetésre jut, mint Poly és Bournazel, nevezetesen, hogy a *Conventum* a gróf és a várnagyok között a helyi várak miatt dúló küzdelem során előállott tehetetlen regionális kormányzat és anarchia időszakát ábrázolja.¹⁵ Polyn és Bournazel ennyiben mutat túl, hogy szerinte a *Conventum* azt ábrázolja, hogy a gróf, a holtpontról kitörni akarván, egyre növekvő hangsúlyt helyez a várnagyaival fenntartott személyes kapcsolataira, azaz a kialakuló feudális viszonyokra, mivel ezek révén hatékonyabban tudta kezében tartani a várakat, mint az uralkodó és alattvaló közötti, Karoling időkől örökölt, hagyományos nyilvános kötelekék révén. Duby számára tehát a *Conventum* a feudalizmus kialakulásának kritikus pontját illusztrálja.¹⁶

Azzal, hogy a szöveget a maga helyére tették a kormányzati intézmények tizenegyedik századi általános fejlődésében, Poly, Bournazel és Duby értékes háttérteret teremtettek az

¹¹ Lásd például Barthélémy, D.: *Du nouveau sur le Conventum Hugonis*. Bibliothèque de l'École des Chartes, 153. 1995. 483-484.

¹² Beech, G.: A feudal document of early 11th century Poitou. In: *Mélanges offerts à René Crozet*. Poitiers, 1966. I. 203-213. Az a cikk a hűbérúr–dependens viszonyoknak csupán egyetlen aspektusát tárgyalja; következtetéseit felhasználva a jelen cikkben a témát a lehető legteljesebben igyekeztem megvizsgálni, és az alábbiak nagy részét nem tárgyaltam a korábbi cikkben.

¹³ *Conventum inter Guillelmus Aquitanorum comes et Hugonem Chiliarum*. *English Historical Review*, 84. 1969. 528-548.

¹⁴ Poly, Jean-Pierre – Bournazel, Eric: *Mutation féodale X^e-XIIe siècles*. Paris, 1980. 137-148. Angolra fordította: C. Higgitt. *The Feudal Transformation 900-1200*. New York, 1991.

¹⁵ *France in the Middle Ages 987-1460*. From Hugh Capet to Joan of Arc. Fordította: J. Vale. Oxford, 1991. 69-79.; a francia eredeti: *Le Moyen Âge: de Hugues Capet à Jeanne d'Arc 987-1460*. Paris, 1987.

¹⁶ Duby óta négy szerző foglalkozott ezzel az elbeszéléssel, de egyikük sem úgy közelít a szöveghez, ahogy én a jelen cikkben. Stephen White: *Stratégie rhétorique dans la Conventio de Hugues de Lusignan* című cikkében (In: *Mélanges offerts à Georges Duby*. 2. kötet: *Le tenancier, le fidèle et le citoyen*. Aix-en-Provence, 1992.) azokra az irodalmi technikákra hívja fel a figyelmet, amelyek segítségével a szerző *mauvais seigneur*ként tünteti fel a gróft. Susan Reynolds gyakran utal a *Conventum* egyes szempontjaira *Fiefs and Vassals* című művében, de rendszeres elemzésére nem tesz kísérletet. 1995-ben megjelent könyvemben (Beech 1995.) előadtam azt a hipotézisemet, amely szerint ez a narratíva lényegében irodalmi szöveg, és nem foglalkoztam azzal, amivel a jelen tanulmányban, azaz hogy milyen értékes lehet a hűbérúr–dependens viszonyainak tanulmányozása szempontjából. Dominique Barthélémy cikke (*Du nouveau sur le Conventum Hugonis*. Bibliothèque de l'École des Chartes. 1996. 483-495.) a könyvemet ismerteti.

alábbi tanulmány számára, amely azonban azt más szemszögből közelíti meg. Célom az, hogy a hűbérúr–dependens viszony jellegére összpontosítsak úgy, ahogy az az elbeszélésben megjelenik, azaz a történet két főszereplőjét: a várnagy Hugót és urát, Vilmos grófot összekötő kapcsolatra.¹⁷ Először a névtelen szerző szókincsét elemzem; azokat a szavakat, amelyek a személyes viszonyok és a földbirtoklás leírására használt, hogy megállapítsam, volt-e számára ezek közül bármelyiknek szakszószerű jelentése. Számos történész – köztük sok évvel ezelőtt magam is – már fűzött megjegyzéseket a szöveg válogatott terminusaihoz, de valamennyien a mintavétel módszerét használták, egy-egy pontot példákkal illusztrálva. Itt most a szerző teljes szókincsét számításba vettem, megfigyelve az előfordulások gyakoriságát és ritkaságát, és felfigyelve egyes kulcsszavak hiányára, mint például a *militēs*, amelyek előfordulását az ember elvárna ebben a narratívában. Másodszer, és ez talán még fontosabb, igyekszem eljutni a szavak, kifejezések mögötti valósághoz úgy, hogy a következő sorrendben vizsgálom azokat: (1) a hűbérúr–dependens viszony korabeli felfogásait, (2) annak szokásokban megjelenő alapját, ahogyan az kölcsönös kötelezettségekben, megszorításokban és jogokban megjelenik, (3) földdel kapcsolatos, gazdasági alapját, (4) levonok néhány következtetést azzal kapcsolatban, hogy ezek a kötelek mennyire voltak szorosak, vagy szűk körre szorítkozók a tizenegyedik század elején.

3. A *Conventum* szókincse a hűbérúr–dependens viszonytal kapcsolatban

A függőséggel kapcsolatos, azaz az embereket uruktól függő dependensekként kijelölő terminusok köre a *Conventum*ban meglehetősen korlátozott. Leggyakrabban a szerző kollektíven említi a történet fontosabb szereplőitől függő névteleneket, akiket egyszerűen *homines* elnevezéssel illet, ami azt jelenti, hogy ennek és ennek az emberei, azaz ilyen és ilyen úr alávetettjei.¹⁸ Így utal Fulké (Anjou grófja) (198), Bernard (159) és Petronus (285) embereire (*homines*), akik közül a két utóbbi várnagyi rangú férfi volt, azonban mindenképp a konfliktus két központi alakja, Hugó (*homines Hugoni*, 115, 172, 187, 248, 259, 268, 281) és a gróf (157, 177, 282) dependenseit említi.¹⁹ Érdekes, hogy a szerző néha nem urak, hanem várak embereiről (*homines*) beszél: Vivonne (85), Civray (137) és különösen Thouars embereiről. A történet egyik korai epizódjában nyolc különböző alkalommal nevezi meg ez utóbbi vár embereit (*homínibus de Toarcinse castro*, 53, 55, 64, 70, 74, 75, 79, 80), egyszer *caballarinak* nevezi őket (64). Ezen epizód részletei megerősítik azt, amit független forrásokból már tudunk, azaz hogy Thouars volt Thouars vicegrófságának fő erőssége, ezek az emberek pedig a várat védő helyőrséget alkotó lovagok voltak. Mivel Thouars vikomtjának a dependensei voltak (egy eset, 54–66, ezt egyértelművé teszi), érthetetlen, hogy a szerző miért a vár és nem uruk, a vikomt embereinek (*homines*) nevezi őket, ha csak nem tesz különbséget a várhoz tartozó dependensek és az úr személyes kíséretéhez tartozó csatlósok között, akik őt mindenhová követték.²⁰

¹⁷ Azon szerzők közül, akik alaposabban megvizsgálták a *Conventum*ot (lásd az előző részt és a 16. jegyzetet), csak Duby foglalkozik a két férfi személyes viszonyával, azonban elemzése, noha igen éles megfigyelésről tanúskodik, rövid (France in the Middle Ages, 74–76.), és nem érinti az itt tárgyalt kérdések legtöbbszörét.

¹⁸ A tizenegyedik századi Katalóniában is a *homo* volt a dependens jelölő megszokott kifejezés. Rodón Binuc, E.: El Lenguaje tecnico del feudalismo en el siglo XI en Cataluña. Contribución al estudio del Latin medieval. Barcelona, 1957. (a továbbiakban: Rodón) 138–141.

¹⁹ A számok a *Conventum* nyomtatott kiadásának számozott soraira utalnak. In: Beech 1995., latin szöveg: 123–138., angol fordítás: 147–153.

²⁰ Ez a különbségtétel alátámasztja Poly–Bournazel (Feudal Transformation, 71.) érvelését, miszerint a várak helyőrségei egy harmadik és igen fontos erőt képviseltek, és a tartományuraknak és várnagyoknak számításba kellett venniük ezeket a régióban található várakért folyó manőverek során.

A *caballari* két előfordulása (egyszer Hugó embereit is így nevezi) kisebb eltérést jelent a *homines* egyébként következetes használatától.²¹ A *Conventum* ettől a gyakorlattól csupán egyszer tér el, de ez a kivétel igen érdekes. Amikor összefoglal egy vár két férfi közötti felosztásáról szóló egyezséget, a szerző konkrétan közli, hogy egyikük, Hugó rész (egy fél) majorsági birtokból és két rész *fevos vassalorum*ból, vazallusi hűbérbirtokból állt (89). Nem kétséges, hogy ezek a *vassali* a vár helyőrségét alkotó férfiak voltak, és a szerző őket említi az előző mondatban a *homines de ipso castro* (85) kifejezésben. Itt azt mondja el, hogy a vár ura halála előtt rávette embereit, ajánlják fel szolgálataikat utódjának, aki Hugó nagybátyja volt (83-85). Ez tehát azt jelenti, hogy a szerző ezeket az embereket két különböző néven nevezi, először a *homines de castro*, aztán pedig a *vassali* terminust használva, és ez a tény felveti a kérdést a két név használatával kapcsolatban. Úgy vélhetnénk, hogy a két elnevezést egyszerűen kölcsönösen felcserélhetően használta, mint két olyan alternatív terminust, amelyek jelentésében nincs különbség – azonban sehol másutt nem folyamodik a *vassalus* szóhoz; helyette mindig (legalább tíz alkalommal) a *homines*t használja. A részlet kontextusa talán megmagyarázza, miért a *vassalus* szót használja ebben az esetben. Itt azt magyarázza, mint fentebb említettük, hogy Hugó vár-rész egy részét majorsági birtokból, másrészt vazallusi birtokból áll. Azt akarja, hogy az olvasó, hallgató világosan megértse, hogy eltérően a majorsági birtoktól, amelyet Hugó közvetlenül szerzett meg, úgy, hogy senki sem állt közte és a birtok által hozott termékek vagy jövedelmek között, a többit csak közvetve birtokolta, amennyiben az a várbéli emberek birtokában volt, akik neki a birtokukért szolgálatokkal tartoztak. Számára a *vassalus* a *homines*nél egyértelműbben hordozza a birtokaikért szolgálattal tartozó dependensek fogalmát.

Akár helyes a *vassalus* használatának fenti értelmezése, akár nem, a részlet kellőképpen bizonyítja, hogy a szerző tökéletesen tisztában volt a szó jelentésével, noha csak egy alkalommal használta. A *homo* és *homines* terminusok predominanciája az elbeszélésben azonban mégis arra enged következtetni, hogy a *vassalus* szó használata nem volt ekkoriban a térségben mindennapos, és hogy különben is valószínűleg az arisztokrácia alsó szélé mentén elhelyezkedő embereket jelölt, akiket másutt várkatonáknak neveztek. A *vassalus* szinte biztos, hogy nem vonatkozott olyan várnagyi rangú férfiakra, amilyen Hugó volt, akit a szerző, amikor a gróf dependenseként azonosít, mindig annak *homo*jaként említi.²²

A dependens személyt jelentő különböző szavak jelen tárgyalása szükségszerűen felvet egy ezzel kapcsolatos kérdést: mennyire terjedtek el a függőségi viszonyok a *Conventum* által ábrázolt társadalomban? Annak ellenére, hogy a szerző kizárólag a Hugó és a gróf közötti viszonyra koncentrált, és ezért nem foglalkozik az elbeszélésében szereplő többi alakkal, azaz elhanyagolja azokat, az egyéb ilyen viszonyokra tett odavetett utalásai kellőképpen bizonyítják, hogy az ilyen viszonyok akkoriban azon a vidéken közkeletűek voltak. Abból a tényből, hogy a hivatalos betöltő halálakor a gróf a történet szempontjából fontos öt várban új várnagyokat nevezett ki, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a Hugóhoz hasonló rangúak többsége, vagy talán mindannyian, állásukat mint tőle függő dependensek bírták (lásd lent). Az, hogy Hugó a Civray várában való részesedésért hűbéresküt tett Bernard-nak, arra példa, hogy két azonos, várnagyi rangú férfi között is létezett függőségi viszony, és ez akkoriban

²¹ Rodón 46., tud a *caballarius* szó használatáról Katalóniában 1055 és 1094 között. Poitou-ban sohasem volt elterjedt, először az 1040-es években tűnt fel. Chartes et documents pour servir à l'histoire de l'abbaye de Saint-Maixent. Ed. A. Richard. Archives Historiques du Poitou, 16., 18., 1886. Vol. 16. 123. A *Conventum* írása idején, az 1020-as években a poitou-i szerzetes írnokok az embereket *milités*ként kezdték említeni, de ez a Katalóniában mindennapos szó (Rodón 40., 47., 170., 177.) itt hiányzik.

²² A *Conventum* nyelvezete tehát alátámasztja Susan Reynolds állítását (Fiefs and Vassals, 22-23., 126.), miszerint az ebből a korból származó okiratok ritkán használják a *vassalus* szót, és ezért helytelen vazallusi viszonyokról beszélni, amikor az arisztokrácia felsőbb körében urak és dependenseik közötti viszonyról van szó ebben a korban. Rodón szerint Katalóniában a tizenegyedik század közepétől használták a kifejezést. (Rodón 254.)

igen gyakori lehetett. Végül a Vilmos gróf, Fulkó gróf, Thouars vikomtjai, Hugó, Bernard, stb. embercinc (*homines*) tett számos utalás azt bizonyítja, hogy létezett függőségi viszony várnagyok és tartományurak között egyfelől, és egy sokkal nagyobb létszámú csoport tagjai, az egyes várak helyőrségéhez tartozó katonák között (lásd fent).²³

A *caballarius* és *vassalus* czen elszigetelt példái vagy arról árulkodnak, hogy a tizenegyedik század eleji Aquitániában a függőség különböző fajtái léteztek, vagy arról, hogy szerzőnk változatos kifejezéseket használ, és ezekben a ritka esetekben egyszerűen egymással felcserélhető terminusokkal illeti azokat az embereket, akik urak dependensei. Az uraság kifejezésével kapcsolatban azonban nem jellemző rá ez a változatosság; a bevett szakszó a *senior* (köznapin nyelven *seigneur*) volt. Ezt a szót használja elbeszélő részekben: 'Aimeri elragadott egy várat urától, Bernard-tól (*senioris sui*)' (93) és élő párbeszédekben is, mint amikor például Hugó a grófhoz fordul: *senior meus*, 'rosszul mennék a dolgaim' (143). Azonban a birtokos jelző *suus* vagy *meus* mindkét esetben ott áll a *senior* mellett, és így hívja fel a figyelmet a szóban forgó két férfi közötti függőségi viszonyra.²⁴ Érdekes, hogy négy alkalommal Hugó közvetlen beszédében, mindig vocativusban, a *dominus* szóval szólítja a gróft *senior* helyett. Például megkérdezi a gróft: *Domine, quo modo vocas mihi ire tecum* (166-7): 'Nagyúr, miért hívsz, hogy veled menjek?' Itt a *Domine* az arisztokrácia minden tagjának a hivatalától függetlenül járó, státuszt jelző titulus, és nem meghatározott dependensek fölötti uraságot jelez.²⁵ Ennek megfelelően nem birtokos jelzővel használják. Hugó nem azt mondja: *Domine meo*, azaz 'uram', hanem csupán azt: *Domine*.²⁶ A *Conventum* tehát érdekes példáját adja annak, hogy az úrra párhuzamosan két szó létezett, amelyek közül az egyik később eltűnt a román nyelvekből.

4. Hogyan látja Hugó és a gróf kettejük hűbérúr–dependens viszonyát

Az előző idézetben, ahol Hugó azt kérdezi a gróftól: 'Nagyúr, miért hívsz, hogy veled menjek?' (166-7), világosan felismerhető hangjában a nyugtalanság. Ennek az az oka, hogy rossz érzései vannak a gróf által ráerőltetett küldetéssel kapcsolatban, amelyeknek forrása Hugó elképzelése arról, hogy egy úr mit kérhet jogosan a dependensétől. Ebben a példában úgy véli, hogy helytelen, amit a gróf követel tőle. Mielőtt a hűbérúr és dependense közötti

²³ A feudalizmus történetének tanulmányozásához a *Conventum* többek között azzal járult hozzá, hogy bizonyította: akkoriban az arisztokratikus társadalom különböző szintjein megszokott jelenség volt a függőség. A kérdéskör kutatója azonban számos további kérdést fel szeretne tenni. Milyen távolra nyúlnak vissza a múltba az ilyen viszonyok? Mikor kerültek az emberek ilyen kapcsolatba? Kik voltak a mögöttük meghúzódó fő mozgatók? Milyen okokból? És végül, vajon e viszonyok korszakunkban stabilak, erősödnek vagy hanyatlanak? A *Conventum* példátlan mélységben és részletességgel ábrázol ugyan egyetlen ilyen viszonyt, de a szerző által feldolgozott igen rövid, mindössze néhány éves időtartamban hosszú távú tendenciákat szinte lehetetlen észrevenni. A szerző nemcsak azt nem árulja el, hogy a függőségi viszonyok sokasodtak vagy ritkultak-e, hanem a korukra sem tesz célzást, azaz arra, hogy új keletűek voltak-e, vagy már nemzedékek óta fennálltak.

²⁴ Mindennek ellenére Hugó (tizenegy alkalomból) egyszer a gróft egyszerűen így szólítja: *senior, precor te* (323).

²⁵ Ez a különbségtétel bizonyos tizenegyedik századi katalán szövegekben világosabban látható. Egy 1049-ből származó oklevélben ez áll: '...Iuro ego, Raimundus ... Vicomes de Redes, vobis domno Raimundo, Barcinonensis comiti et domne Almode comitessc, et filio vestro Raimundo Berengarii, senioribus meis...', Rodón 231. Más szóval, ezen oklevél írója mindkét szót használta ugyanazokra az emberekre: a *dominus* az arisztokrácia tagjainak járó, státuszt jelző megszólítás, a *senior* pedig azt jelzi, hogy az illetők az oklevél szerzőjének, Raimund vikomtnak a hűbérurái.

²⁶ A *domine* ilyen használata a közvetlen beszédben mint tölteklécszó a bibliai stílusa emlékeztethet. János evangéliumának Vulgáta-változatában Lázár történetében Mária és Márta ismételtelen a *domine* megszólítással illetik Jézust, Jn 11:17-39.

kölcsönös köteleességek, kötelezettségek és jogok kérdéséhez fordulnánk, tudnunk kell, hogy történetünk szereplői miként vélekedtek erről a viszonyról. Hogyan tekintettek a hűbérurak a dependenseikre, hogyan viszonyultak az engedelmességhez és a behódoláshoz? Szerintük hogyan kellett viselkednie az ideális dependensnek? És fordítva, mit gondoltak a dependensek a hűbérúri tekintélyről és hatalomról? Hideg, előírásos kifejezések gyakran alaposan megnehezítik azt, hogy ilyen információkhoz jussunk a korabeli oklevelekből, jogi szövegekből és néha még krónikákból is. Mivel azonban a *Conventum* csaknem felerészben közvetlen beszédben elmondott történet, azaz a két hős állandóan beszélget egymással, így ennek során kifejezésre juttatják, néha ugyan csak burkoltan, a hűbérurassággal és függőséggel kapcsolatos nézeteiket. Mi több, az egész szövegben a szerző folyamatos kommentárokban harmadik személyben hozzászól a témáról vallott saját nézeteit is. E két forrásból gazdag, részletes és árnyalt képet kaphatunk a történetben ábrázolt hűbérúr–dependens viszonyról.

Aquitániai Vilmos gróf nézeti a függőségről csak akkor válnak láthatóvá, amikor a tartományúr, azaz Vilmos és dependense, Hugó között a konfliktus már felhevült. A legkorábbi szakaszban, mielőtt a konfliktus nyílttá válik, a gróf Hugóhoz intézett megjegyzései csupán minden érzelem nélkül kiadott utasítások és parancsok. Azonban amikor az utóbbi első ízben megkérdőjelezi egy parancsát, 'Miért kéred ezeket tőlem, uram, csak irántad való hűségem miatt veszítem el azt, ami az enyém?' (70-2), a gróf félresöpri ezt az ellenvetést, és követelést azzal indokolja, hogy azt mondja Hugónak: 'Ezeket nem azért parancsolom neked, hogy tönkretegyed, hanem mert az enyém vagy' (*pro eo quod tu meus es ad facere meam voluntatem*) (72-3). A gróf szemében Hugó szinte személyes tulajdon, akinek nincs önálló akarata, hanem mint valami rabszolga, csak azért létezik, hogy ura akarátát végrehajtsa. A gróf ehhez még hozzászól, mintegy Hugó vigasztalásaképpen: 'Tedd ezt meg, és ne kételkedj hűségemben, és ha valami rosszul alakulna számodra, azt tudni fogod, mert én árultalak el' (76-8). Valamivel később, miután Hugó ellenszegült ura parancsának, hogy legyen egy másik úr dependense, a gróf, mintha korábban nem beszélt volna elég világosan, még világosabban követeli, hogy Hugó fenntartás nélkül engedelmességedjen neki: 'Annnyira az én teremtyenem vagy (*Tantum ex me tu es*), hogy ha azt parancsolnám neked, egy parasztot tegyél uraddá, azt is meg kellene tenned' (104-5). Más szóval, a lehetetlent, az elképzelhetetlent is meg kell tenned, ha azt parancsolom. Egy másik alkalommal, midőn a gróf elutasítja Hugó kérését, nagyon jól látszik, mennyire megveti dependensét: 'Ne várj, mivel semmit nem fogok tenni érted. Ha az egész világ az enyém lenne, ebben az ügyben akkor sem adnék neked még annyit sem, amennyit a kisujjam elbíró' (274-6).

A Hugóval folytatott beszélgetéseiben a gróf által használt igék listája (történetében szerzőnk előkelőbb helyet biztosít a gróf dependenséhez intézett beszédcincnek, mint fordítva) csak megerősíti a fenti állítások keltette benyomást. A gróf parancsokat ad: *praecipere* (157), de főleg *admonere*, amikor közvetlenül Hugóhoz szól (95, 100, 101), és *mandare*, amikor üzenetet küld, mivel az utóbbi nincs a színe előtt (28, 236, 274, 289). Leggyakrabban azonban a szerző úgy ábrázolja a parancsokat osztogató grófot, hogy kurtán idézi a Hugóhoz intézett imperatívust: 'Ne vedd félségül Ralph lányát' (15); 'Add vissza nekem a túszo-kar' (69); 'tedd, amit mondok' (105) stb. Ugyanígy gyakran megtilt Hugónak bizonyos dolgokat: *prohibere* (30) és *nolle* (15, 169, 175, 274), egy ízben pedig megenged valamit: *permittere* (128). Szerzőnk gyakran, mintha attól félne, hogy olvasója, hallgatója figyelmét elkerüli, hozzászól a saját kommentárját a gróf hanghordozásával és viselkedésével kapcsolatban, nevezetesen, hogy az utóbbi *valde iratus*, 'rendkívül haragos' volt (13). Ezenkívül három alkalommal Hugó a gróf szemére veti, hogy az megfenyegette őt: *minare* (168, 306, 325); háromszor, hogy félrevetette (két különböző szóval: *secare*, 252; *male ducere*, 242, 263), egyszer pedig, hogy rosszul bánt vele: *male tractare* (232).

Mindezen kurta parancsoló, fenyegető, tiltó stb. szavak mellett szerzőnk terjedelmes szókinészt használ a kérdést, kérést kifejező igékből, amelyek a tisztelet megadását jelzik a kérő személy részéről. Ezek között van a *rogare*, *interrogare*, *vocare* és *requirere*, a gróf azonban

szinte sohasem *kér* Hugótól semmit. Ritka kivétel a konfliktus végén, amikor küldöncöt küld, hogy 'kérje', *rogare* (236) meg Hugót, jöjjön és találkozzon vele. Szerzőnk egyik kedvenc szava a *requirere*: kér, megkér, igényel, sőt, követel jelentéssel tizenhét alkalommal fordul elő, a gróf azonban egyetlen egyszer sem használja, amikor Hugótól akar valamit. Ugyanakkor azonban a gróf állandóan ígéretekkel igyekszik manipulálni Hugót, mindenkéltét meggyőzni arról, hogy a jövő kielégítő megoldást hoz (7, 112, 124, 271). Nem hoz: szerzőnk szerint a gróf minden ígéretét megszegte. Hugó, a *dependens* viszont az egész elbeszélés folyamán egyetlen ígéretet sem tesz.

A gróf dölyfös magatartását és *dependens*sével szemben tanúsított megvető semmibevételét látván az emberben óhatatlanul felmerül a gondolat, vajon Hugó hogyan vélekedik uráról, és milyen viselkedést tanúsít vele szemben. Az ellentét az ő viselkedése és az uráé között – akár közvetlen beszédben beszélteti a grófhhoz a szerző, akár ő maga írja le harmadik személyben találkozásait – nem is lehetne élesebb. Egyetlen, később tárgyalandó komoly kivételtől eltekintve, Hugó gróf iránti viselkedésének minden eleme egy olyasvalaki iránti tiszteletteljes viszonyulásról árulkodik, aki összehasonlíthatatlanul fölötte áll. Mint korábban megjegyeztük, Hugó a grófhhoz szólva szinte mindig udvariasan tiszteletteljes megszólítási formulákat – vagy a *domine* vagy pedig a *senior meus* alakot – használ, ezáltal elismervén a közöttük levő távolságot. Ami a gróftól illeti, ő azzal is kifejezésre juttatja *dependens*e iránti megvetését, hogy ki sem ejti Hugó nevét, amikor hozzá beszél, nemhogy még címet is tenne hozzá. (Mellesleg, a két férfi egymással beszélvén mindig a tegező *tu* alakot használja csakúgy, mint mindenki, aki a történetben megszólal.) Amikor Hugó a grófhhoz szól, általában kér valamit; hogy igényt tartassék tiszteletben, vagy hogy ura segítsen meg, vagy magyarázzon meg neki valamit stb., és mindezt a *requirere*, *petere* (16) igékkel, többször pedig (23, 144, 323) a *domine precor te et admoneo* – 'nagyúr, könyörgök és sürgetlek' előírásos kifejezéssel teszi. Kérését egy ízben a rossz bánásmódtól való félelme kifejezésével kíséri (306), máskor pedig a szeretettel *alkalmatlankodik* (*distringens*, 250) a grófnak.

Kérését csaknem mindig azzal folytatja, hogy elfogadja a gróf választát és határozatát, azaz engedelmeskedik, pedig a gróf igen ritkán tesz a kedvére. Szerzőnk ismételtelen elmondja, hogy Hugó alávetette magát ura 'kegyelmének' (*mercede*, 318) és megbízott benne (*misit se in credentia*, 106, 113, 240, 252), mégpedig közvetlenül azután, hogy ezt egyetlen embere sem tanácsolta neki (249). A szerző különös hangsúlyt helyez arra, hogy Hugó az ura iránt érzett szeretetből, *amore*, engedelmeskedett (18, 45, 48, 241, 250). Az utolsó olyan alkalom, hogy Hugó elvet minden biztosítékot és egyszerűen a szaván fogja a gróft, azért döntő jelentőségű a történetben, mert lehetővé teszi a két férfi közti végleges meggye-zést (317-8). Ugyanakkor sokatmondóan jelzi azt is, miként vélekedett Hugó a kettejük közötti viszonyról. *Tu es meus senior, non accipiam de te fidutiam, sed tantum mitto in misericordiam Domini et in tua mercede*; 'Az uram vagy: nem fogadok el tőled esküt, hanem egyszerűen Isten irgalmában és a te kegyelmedben bízom'.

Kettejüknek a hűbérúr–*dependens* kötelékről vallott felfogását értékelve igen fontos különbséget tenni a két férfi egymás iránti, a saját szavaikban kifejezésre jutó viszonyulása és viszonyuk értékéről és hasznosságáról vallott, tetteikben és viselkedésükben megnyilvánuló hitük között. A gróf Hugóhoz intézett megvető megjegyzései egy pillanatig sem azt fejezték ki, hogy viszonyukkal kapcsolatban közömbösséget vagy megvetést érezne, vagy hogy véget kívánna vetni neki, és meg akarna szabadulni egy kellemetlen alsóbb rangútól.²⁷ Sőt az, hogy Hugó nyílt szembeszegülésével megszakította viszonyukat (lásd lent), ami urát teljesen váratlanul érte, az addig túlságosan is magabiztos gróftól aggódó följebbvalóvá tette, aki nem nyugszik addig, amíg *dependens*e újra le nem teszi neki a hűségesküt, és ezáltal visszaállítja kettejük kapcsolatát. A gróf Hugóhoz intézett figyelmeztetéseinek hevesége és az az intenzitás, amellyel az utóbbi megújított hűségesküjét a gróf erőltette, arról árulkodik, hogy

²⁷ A szerző csupán azt jelzi, hogy a gróf egyszerűen ilyen arrogáns módon bánik a *dependens*ével.

Hugó hűsége nélkülözhetetlen, elvesztése pedig elviselhetetlen volt a gróf számára. Ez nem magyarázható pusztán hiúsággal vagy a hízelgés szükségével; ez abból fakadt, hogy a gróf szempontjából a viszony hasznos volt. Viszonyuk szokásos szempontjaiból adódóan Hugó kénytelen volt urának bizonyos szolgálatokat tenni, továbbá vele tisztelettudóan beszélni és viselkedni. Mindenekelőtt azonban, Hugó hűsége olyan eszközhöz juttatta a grófot, amellyel az jobban kézben tudta tartani őt.²⁸

Ezen a ponton fel lehet tenni a kérdést, hogy a grófnak miért volt arra szüksége, hogy ilyenfajta személyes viszonyra hagyatkozzon, amikor Hugó már úgyis automatikusan az alávetettje volt, mint a korábbi királyok és hercegek által a Karoling-korban megteremtett közhatalom képviselőjének. A *Conventum* szerzője a jelek szerint tulajdonképpen erre a hatalomra céloz, amikor leírja, hogyan szállt szembe Hugó a gróffal. Elmondja, hogy Hugó szembeszállt a gróffal és megszakított vele minden viszonyt, kivéve azt, amivel városáért és személyéért tartozott, *defidavit comitem de se, nisi de civitate sua, et de corpore suo...* (279-80). Ez azt is jelentheti, hogy Hugó itt megkülönbözteti azt a hűségesküt, amelyet a grófnak személyes magánviszonyuk folytán adott, amelyet most felmond – attól, amellyel a közhatalom alávetettjeként a gróf személyének és *civitas*ának tartozik, amely érintetlen marad. Ha ez az értelmezés helyes (és ezt a részletet igen nehéz lenne másképpen érteni), akkor érdemes megjegyezni, hogy a gróf nem kap ezen az engedményen, és nem követeli ennek alapján Hugó engedelmességet. Arra irányuló elköltéségből, hogy Hugó újítsa meg imént felmondott esküjét (és ezáltal személyes, 'privát' viszonyukat), arra következtethetünk, hogy Vilmos mindenképp az utóbbira számított kormányzása megvalósításához és uralma érvényesítésében, nem pedig a minden alattvalójától járó köz-engedelmességre. Feltehetően azért, mert a hercegi közhatalom már elsovadt, és a Hugóhoz hasonló várnagyokkal szemben nem sokat ért.²⁹

Figyelembe véve a gróf hatalmaskodó hozzáállását ezekhez a viszonyokhoz, természetes lenne azt várni, hogy a Hugóhoz hasonló dependensei a saját érdekeiket követve sokkal kisebb értéket tulajdonítottak ezeknek. Hugó némelyik cselekedete ezt a nézetet látszik megerősíteni; nemcsak az, hogy vonakodott Bernard dependensévé válni, hanem még határozottabban az, hogy a gróffal szembeszállva megszakította vele való kapcsolatát (lent 14), miután az, Hugó szerint, megtagadta tőle az igazságtételt Gencay várával kapcsolatos ígéryében. Nem lehet, hogy itt egy dependens éppen ürügyet keres urával való viszonya lezárásának indoklására, hogy a korábban függő viszonyban birtokolt földnek ezután teljes jogú tulajdonosa legyen? Az ilyen benyomás szinte bizonyosan téves, mivel a történet egésze bőven nyújt bizonyítékot arra, hogy Hugó a gróffal való viszonyát perdöntő fontosságúnak tartotta a korabeli aquitániai társadalomban elfoglalt helyzetének megtartásához. Vajon kihez fordulhatott Hugó, ha nem a grófhhoz, az ellenségektől való védelemért, a nála hatalmasabbaknál való közbenjárásért és mindenképp segítségért ahhoz, hogy várakra és egyéb ősi birtokokra támasztott igényeinek érvényt szerezzen?³⁰ Azonban a gróf árulása és megbízha-

²⁸ Mint fentebb jeleztük, az egész történet számos példával szolgál arra, hogy a gróf úgy igyekezett irányítani Hugó viselkedését, hogy valamit megparancsolt neki, mástól meg visszatartotta. Mindkét esetben abból a két férfi által elfogadott feltételezésből indult ki, hogy őt mindegyike Hugó függősége kötelezi.

²⁹ Reynolds szerint (Fiefs and Vassals, 477.; lásd lent a 35. jegyzetet) a történészek korábban eltúlozták az 1100 előtti időszakban a feudális-vazallusi jellegű viszonyok elterjedtségét és fontosságát, mivel nem vették észre, hogy igen sok így nevezett viszony valójában uralkodói-alattvalói, nem pedig privát-személyes viszony volt. Az imént tárgyalt egyetlen problematikus példán túl sem a *Conventum* szerzője az elbeszélésében, sem pedig szereplői a beszédek során nem tesznek különbséget a magánjellegű és nyilvános között az általuk előadott viszonyokban, vagy azért, mert akkoriban nem létezett ilyesmi, vagy pedig mert a történet kizárólag az előbbivel foglalkozik.

³⁰ Példák arra, hogy Hugó megkérte a grófot, hogy lépjen közbe az érdekében olyan földek megszerzéséért, amelyekre családi jogon tartott igényt (291); hogy szerezze vissza a mások által elragadott földet

atlansága megfosztotta Hugót attól, amit ő a jussának tartott, és végül olyan lépésekre készítette, amelyekkel arra kívánta kényszeríteni urát, hogy bánjon vele tisztességesen. Kétszer lépett szövetségre másokkal, hogy célját elérje (a Thouars vikomtjával kötött házassági szerződés: 11ff, és a Gerald-dal, Limoges püspökével közösen indított hadjárat Bernard ellen: 153ff), és noha a szövetségek rövid életűek voltak és nem hoztak tartós előnyöket, mind a kettő kiváltotta a gróf reagálását és ellenállását. *Cavalier seulként* indított vállalkozásai eredményesebbek voltak; ezekhez a viszály elmérgesedésével párhuzamosan fokozódó gyakorisággal folyamodott (191, 233, 279, 282 – lent, 43. jegyzet), s a tetőpontot a gróffal való nyílt szembeszegülése jelenti, amikor Gencay vára miatt megszakította viszonyát urával (278-80). Ezek azonban mind taktikai lépések voltak annak érdekében, hogy ura vegye őt komolyabban, nem pedig egy olyan ember cselekedetei, aki minden kötelékétől meg akar szabadulni és egyedül boldogulni. Hugónak a gróf segítségét, tanácsát, védelmét és igazságos bánásmódját kérő buzgó folyamodásai, valamint ismételt, vak megalázkodásai ura hatalma előtt egy olyan ember cselekedetei voltak, aki meg volt győződve arról, hogy a kor zavaros körülményei közepette a hűbérúr–dependens viszony nyújtja a legjobb kilátásokat a rend és biztonság megteremtésére.

Így tehát mind Hugó, mind a gróf a saját szempontjai miatt létfontosságúnak tartották viszonyukat a korokban létrehozandó rend és igazságosság érdekében, és mindegyik a maga, olykor görbe útját követte, hogy ezt hatékonyabban juttathassa érvényre. Tapasztalataikból a feudalizmus kutatója általánosítható következtetésként levonhatja azt, hogy a tizenegyedik század elején Aquitániában azért virágoztak a függőségi viszonyok, mert a korban adott politikai és gazdasági feltételek között az arisztokrácia tagjai ezekben találták meg különböző érdekcik előmozdításának legjobb módját.

5. A hűbérúr–dependens viszony szokáson alapuló, jogi és politikai alapja

A két férfi egymás iránti magatartásának ez a vizsgálata csak azt a benyomást keltheti az olvasóban, hogy egy olyan állású dependens, mint Hugó rendkívüli távolság választott el a grófhoz hasonló úrtól. A dölyfös, ellentmondást nem tűrő és dependensét megvető gróf utasítgatja, fenyegeti, elárulja és bántalmazza odaadó, tisztelettudó és szolgálatkész alávetettjét. Ezen ellentétes mentalitások, lelkiállapotok ábrázolása során szerzőnk mindent elkövet, hogy tudassa személyes véleményét, miszerint a gróf Hugó iránti lenéző viselkedése okozta konfliktus vezetett később a válságos helyzethez. Az önmagukról alkotott kép és az egymással szemben tanúsított magatartás azonban csupán egyetlen, és talán nem is a legfontosabb oldalát jelenti bármilyen két ember, úr és dependens, közötti viszonyoknak. Viszonyuk jogi, gazdasági és hatalmi dimenzióinak felmérése nélkül egészen alapvető, mélyen meghúzódnó valóságot hagyhatunk figyelmen kívül. A *Conventum* történetének igen felületes átolvasásából is kiderül, hogy Hugó egyáltalán nem volt tehetetlen, gyámoltalan csatlós, a gróf pedig nem volt mindent maga alá gyűrő, ellenállhatatlan hatalmasság. Ami azt illeti, Hugó végül egészen sikeresen megakadályozta, hogy a gróf eltiporja, és közben még a maga korlátozott kis céljait is megvalósította. Annak a titka, hogy ezt hogyan tudta megtenni, a két férfi közötti viszony realitásában, nem pedig egymás iránt tanúsított magatartásukban rejlik. Miközben a szerzőt ez kevésbé érdekli, mint a két férfi lelkiállapota, elbeszélés során azért elegendő mennyiségű információt hullajt el ahhoz, hogy Hugó sikerét megérthessük.

(7-8, 49); hogy segítsen neki a mások által megígért földet megszerezni (131, 141); hogy nyújtson segítséget ellenségeivel szemben (141, 174, 184); hogy engedélyezze egy vár újjáépítését (193); hogy adjon neki tanácsot egy másik úr által támasztott követelésekkel kapcsolatban (214).

A téma átfogó tárgyalásának természetes kiindulópontja az, hogy megvizsgáljuk, hogyan keletkeztek a hűbérúr–dependens viszonyok, azaz hogyan kerültek emberek ilyen viszonyba egymással.³¹ A szerző sohasem írja le nyíltan azt az aktust, amely által valaki egy úr dependensévé válik, de elég gyakran céloz rá ahhoz, hogy ne legyen kétség afelől, hogyan ment végbe a dolog. A dependens kezdeményezte azzal, hogy hűségesküit, *fidelitast*, tett a feljebbvalójának; az állandó formula a *jurare fidelitatem*.³² Egy ízben, amikor Hugó megkéri a grófot, oldozza fel (*absolvere*, 257, 265) esküje alól, a *sacramentum* szót használja. A kortársak úgy is beszéltek az aktusról, hogy abban a dependens feljebbvalójának *ajánlja* magát, mint amikor a gróf ráparancsol Hugóra, hogy ajánlja magát Ysembert püspöknek: *fecit comes commendare Uvonem ad episcopem* (90). Egyszer pedig a gróf azt javasolja, hogy Hugó tegyen hűségesküit Partheny várának ura, Joscelin birtokáért és özvegyéért: *se fideret in eo* (22). Végül, a szerző többször másképpen fogalmaz és egyszerűen ezt mondja: *Hugo, et homo fuit Bernardi* (96, 101, 107): 'és Hugó Bernard embere lett'.

A dependens eskütételének megfelelő aktus az úr részéről annak elfogadása volt: így a konfliktus végén a gróf és fia *reperunt Ugonem ad hominem in fide et in credentia*: 'Hugót hűségben és bizalommal a dependensükké fogadták' (337). Közvetlenül ezután következett a beiktatás, investitúra aktusa, mely által a hűbérúr valamilyen birtokot, méltóságot adományoz dependensének, esetünkben a gróf és fia Hugónak adták nagybátyja birtokát, 'és neki adták Joscelin nagybátyja honorját' (339-40).

A hűségeskü által függőségi viszonyt létrehozó szertartás nem járt együtt hűbéreskü léteztével. Ami azt illeti, a történet még célzást sem tartalmaz semmiféle hűbéresküre. Azonban ez talán nem annyira meglepő, hiszen a Midi-beli arisztokrácia ekkori hűségesküjeiről korábban készült tanulmány ugyancsak felhívta a figyelmet a hűbéreskü hiányára.³³ Ehelyett, ahogy a történetben mind az úr, mind pedig a dependens szavaiból és tetteiből világosan kitűnik, a sikeres vagy kielégítő viszony teljes mértékben a hűségesküitől függött. Így a dependens Hugó figyelmezteti urát, a grófot, hogy ha rosszul bánik vele, miután ő feltétel nélkül alávetette magát neki, akkor 'én [ti. Hugó] nem tartom meg neked tett hűségeskümet', *et fidelitatem te non portem* (252-4). A bántalmazással szemben, amelynek szinte azonnal ki van téve, Hugó utolsó menedéke, hogy megszegi vagy megtagadja hűségesküjét, azaz szó szerint ellenszegül. Hugó ehhez az aktushoz csak azután folyamodik, hogy ura udvaránál már kereste a maga igazát (lásd lent). Amikor ez nem járt a kívánt eredménnyel, Hugó méregbe gurult, és *defidavit comitem de se, nisi de civitate sua, et de corpore suo audientibus cunctis*: 'megtagadta hűségesküjét, kivéve azt, amellyel az utóbbi városának és személyének

³¹ Annak ellenére, hogy kedvenc témája a Hugh és a gróf közötti viszony, szerzőnk semmit sem árul el annak eredetéről. Ehelyett magától értetődőnek veszi, hogy hallgatói, olvasói tudják, hogy Hugó a történet kezdetén már a gróf dependens, és semmit nem tesz, hogy elmagyarázza, ez a helyzet hogyan jött létre. Két lehetőség áll fenn. Hugó lehet, hogy egyszerűen örökölte a viszonyt apja vagy talán valami még távolabbi ős utódjaként – olyan családból származott, amely négy nemzedéken át a tizedik század elejéig visszamenőleg tartotta kezében Lusignan várát (lásd 41. jegyzetet) –, és ebben az esetben az már örökletessé vált. Vagy pedig lehet, hogy ő és a gróf léptek erre a kapcsolatra valamikor, talán röviddel a konfliktus kezdete előtt.

³² A hűségeskü fontosságáról Dél-Franciaországban a tizenczedik században, lásd Magnou-Nortier, E.: *Fidelité et féodalité méridionales d'après les serments de Fidelité, Xe-début XIIe siècles*. In: *Les structures sociales de l'Aquitaine, du Languedoc et de l'Espagne au premier âge féodal*. Paris, 1969. (a továbbiakban: Magnou-Nortier) 115-142., 124., 130.

³³ Magnou-Nortier. Mindazonáltal Rodón (Rodón 136-138.) talál példákat a hűbéresküre tizenczedik századi katalán okiratokban. Lásd még Poly, J.-P.: *Vocabulaire féodo-vassalique et aires de culture au haut Moyen Age*. In: *La lexicographie du latin médiéval et ses rapports avec les recherches actuelles sur la civilisation du Moyen Âge*. Paris, 1981. 167-190., 188., aki megállapítja, hogy a hűbéreskü nem a déli, hanem az északi francia függőségi viszonyokra jellemző.

tartozott, mindenki színe előtt' (279-80).³⁴ Abból, hogy milyen nagy gonddal írja le, tudjuk, hogy szerzőnk számára ez ünnepélyes és rendkívüli cselekedet volt, amely a történetben fordulópont lett. A jelek szerint a mit sem sejtő gróft meglepetésként érte, és védekezésre kényszerítette. Ettől kezdve nyilvánvalóvá vált ijedtsége, és minden energiáját arra fordította, hogy rávegye Hugót, újítsa meg esküjét. Ezt csak úgy tudta elérni, hogy valamit engedett Hugó területi követeléseinek, és amint ez megtörtént, a történet befejeződik.

A hűbérúr–dependens viszony fontos aspektusát képezték a két férfi kölcsönös viszonyát irányító kötelezettségek, jogok és megszorítások. Milyen szolgálattal tartozott egyik a másiknak és viszont? Milyen mértékben voltak ezek a szolgálatok konkrétan meghatározva, illetve konkrét terminusokban érve, milyen mértékben cselekedhettek a felek a másiktól függetlenül, miféle megszorítások korlátozták cselekvési szabadságukat, mihez folyamodhattak nézeteltérés esetén? Noha a gróf azt állítja, hogy Hugó kötelezettségének – hogy bármit megtegyen, amit ő neki parancsol, 'hogy megtegedd akaratomat' (73) – nincsenek korlátai, és noha első szavai a történetben a következők: 'Megteszek bármit, amit parancsolsz' (27-28), mindkét férfi nyilvánvalóan túloz. A kettejük közötti tárgyalásokkal van tele az elbeszélés az elejétől a végéig, s ez arra enged következtetni, hogy a szabályok vagy a megrögzült szokások nem fedték le minden eshetőséget. A szereplők csak egyszer beszélnek a dependenstől a hűbérúrnak járó szolgálatról, de Hugó ez alkalommal a grófhoz intézett megjegyzései, amelyeket háromszor megismétel lényegében változatlan nyelvezeten, nem hagynak kétséget afelől, hogy egy várat a gróftól hűbérbirtokként, szolgálat fejében bírt: *omnia mittam in tua credentia, tamen cavete ne male secas me, quia si feceris jam non ero tibi fidelis, neque serviam tibi, et fidelitatem tibi non portem, sed propterea quod ero separatus a te, et fidutias no vales mihi dare, volo ut des mihi fevum meum in hostaticum ut tibi no serviam...* (251-6): '...azt akarom, hogy olyan biztosítékként add nekem hűbérbirtokomat, amelyért már soha nem szolgálok neked...'.³⁵

Sem a szerző, sem pedig a két főhős nem árulja el, milyen szolgálattal tartozott, de feltehetőleg valamilyen katonai segítségről lehetett szó. Két alkalommal más körülmények között Hugó hadba szállt a gróf ellenfelei ellen, s szerzőnk mindkét esetben hangsúlyozza, hogy ezt a gróf iránti szeretetből és bizalomból tette, amelyen nyilvánvalóan a Hugótól a grófnak járó katonai kötelezettséget érti.³⁶ Egy másik alkalommal a gróf Hugót *hostis*ként egy várba vitte; *in hostem ad Aspremundo castro* (162-3). A *hostis* Katalóniában ekkoriban jól ismert szakkifejezés volt: arra utalt, hogy a dependensek kötelesek voltak uraikat elkísérni hadi vállalkozásaikra.³⁷ Hugó részvétele egy *placitum*ban annál a várnál talán ura udvarában teljesített szolgálatának a részét képezte, noha a szerző megjegyzi, hogy amikor a szolgálat után Hugó egy másik várhoz kísérte urát egy másik *placitum* kapcsán, az utóbbi erre akarata ellenére kényszerítette: *...Ad vim et sine voluntatem ejus duxit eum secum* (170-1).

³⁴ Úgy látszik, a francia forrásokban ez a *defidatio* első példája. Bloch, M.: Les formes de la rupture de l'homage dans l'ancien droit féodal. In: Mélanges Historiques. Paris, 1963. I. 189-209., nem idéz a tizenkettedik századinál korábbi. Rodón 80., hivatkozik katalóniai példákra a tizenegyedik század közepéről.

³⁵ Ez egyértelmű példája a katonai szolgálatért adományozott hűbérbirtoknak, és így nem esik Reynolds általánosítása alá (Fiefs and Vassals, 477.): „A tizenkettedik század előtt nemcsak és szabadok általában nem tartoztak katonai szolgálattal semmilyen hűbérbirtokhoz hasonló birtok adományozásáért ... Földjeiket rendszeren a társadalmuk által elismert teljes körű, állandó és független jogként birtokolták, ha pedig bármilyen szolgálattal tartoztak, az nem azért volt, mert valamilyen hűbérúr vazallusai, hanem mert valamilyen uralkodó alattvalói voltak.”

³⁶ „...cepitque Radulfus litigationem cum comite Guillelmo, et Ugo per amorem comiti cum Radulfo...” (47-8.); „...Misitque Ugo in credentia seniori suo, coepitque contentionem validam propter castro supradictio...” (113-5.)

³⁷ Rodón 141-143.

Míg a szokás ebben az esetben kötelezte a dependenseket, hogy megtegyenek bizonyos szolgáltatásokat uruknak, más esetekben korlátozta cselekvési szabadságukat. Többek között megakadályozta azt, hogy Hugó, és minden valószínűség szerint a hozzá hasonló állású embernek uruk kifejezett engedély nélkül várakat építsenek vagy tartsanak kézben. Hugó nem is vitatkozott ezzel a tiltással, amikor újjá akart építeni egy várat, amelyet korábban azért rombolt le, hogy a fennhatósága alá vonja. Először megjelent ura színe előtt és engedélyért folyamodott: 'Nagyúr, adj engedélyt, hogy felépítsem a várat, amelyet felégettem' (193-4). Majd miután felépítette, tudomásul vette, hogy köteles azt ura követelésére átadni; ezt a kötelezettséget a *Conventum* igen alaposan dokumentálja (194-230).³⁸

Annak ellenére, hogy az urak és dependensek korabeli felfogásának tárgyalása során korábban az a benyomás alakulhatott ki, hogy a gróf totális hatalommal rendelkezett Hugó fölött, mintha az utóbbi rabszolga lett volna, az egész szöveg áttekintése során kiderül, hogy a grófnak is voltak kötelezettségei, amelyeket nyíltan elismert. Először is, ott volt az úr általános hozzáállása a dependenséhez. Míg a szerző Hugó ura iránti szeretetere (*amor*) hívta fel ismételtelen a figyelmet, az úr a maga részéről a barátságát (*amicitiam*) adta az emberének. Egy ízben a gróf azt ígéri Hugónak, 'A barátom (*amicus*, 16) lesz mindenki más előtt'; másutt azt olvassuk, hogy Hugó számított a gróf bizalmára és barátságára (*amicitia*, 240). Ahogy a dependens *fidelitással* tartozott urának, ugyanúgy az utóbbi hűséggel (*fides*) tartozott az emberének. Mind a történet mindkét szereplője, Hugó és a gróf, egymáshoz intézett szavaikban, mind pedig a szerző elbeszélő kommentárjaiban hangsúlyt fektet erre a kötelességre, és többször elmagyarázza, hogy a *fides* az, amivel az úr tartozik az emberének: '...és megtartom iránta való hűségemet, ahogy az úrnak embere iránt kell' (42, 77, 110, 112, 144-5, 242-4, 326-7, 335-6, 337). A szerző szembezőkő módon különbséget tesz a *fides* és szövegünkbeli párja, a *fidelitas* között. Noha mindkét szót gyakran használja (mindegyiket kilenceszer), soha nem keveri őket össze: a *fidelitas* az, amivel a dependens tartozik urának, a *fides* pedig *vice versa*. A kettő között további különbségtétel az, hogy a dependens hűséget (*fidelitatem*) 'esküszik' (*jurare*) urának, míg az utóbbi a hűségét (*fidem*) mindig adja (*portare*). A szerző pontos szóhasználata csak azt jelentheti, hogy ezek a szavak ekkor már megrogzult terminus technicusok voltak, amelyeket a megfelelő helyzetekben automatikusan kellett alkalmazni.³⁹

A szerző azt is nyomatékosan hangsúlyozza, hogy az úrnak kötelessége 'segíteni' embert; legtöbbször *adjuvare* (43, 136, 145, 148, 149, 152, 155, 158, 185, 238), de előfordul a *juvare* (44, 66, 118), és egyszer az *auxiliare* (177) is. Az, hogy a gróf ismételtelen elmulasztotta vagy megtagadta ezt a segítséget Hugónak, elmérgesítette vitájukat, és végül válságba juttatta kettejük viszonyát. Az úr 'segítségére' tett számos utalás azt jelzi, hogy katonai segítségnyújtásról lett volna szó, de csakúgy mint a hűbérbirtokáért Hugótól a grófnak járó szol-

³⁸ Ekkoriban Katalóniában is át kellett adni a várakat Barcelona grófjának kérésére. Bonnassie, P.: Les conventions féodales dans la Catalogne féodale du XIe siècle. In: Les structures sociales de l'Aquitaine, du Languedoc et de l'Espagne au premier âge féodal. Colloque Toulouse, 1968. (Paris, 1969.) (a továbbiakban: Bonnassie) 187-220., 197-098. A várak átadhatóságához általában, lásd Coulson, C.: Rendability and Castellation in Medieval France. In: Chateau Gaillard. Études de castellologie médiévale. VI. 1972. 59-67., és legújabbban, ahol Coulson a *Conventumot* tárgyalja: The French matrix of the castle provisions of the Chester-Leicester Conventio. In: Anglo-Norman Studies, 17. 1995. 65-86. A jelek szerint a *Conventum* tartalmazza az egyik legkorábbi utalást az átadhatóságra.

³⁹ Vilmos grófhhoz (a *Conventum* Vilmos grófjához) írott nevezetes tanácsadó levelében Chartres-i Fulbert említést tesz egy urának hűségesküt tevő dependensről is; '...et salvus esse de fidelitate quam iuravit' (The Letters and Poems of Fulbert of Chartres. Ed. F. Behrends. Oxford, 1976. 92.). A *Conventumot* elemző újabb szerzők feltételezik, hogy a gróf hűségesküire vonatkozó kérdését (a gróf Fulberthez írt levele nem maradt fenn) a Hugóval támadt, a történetben leírt nehézségei motiválták, egészen pontosan az, hogy világosan akarta látni, melyek a dependens kötelezettségei. A feltételezés ésszerű, de nincs bizonyíték arra, hogy valóban ez történt.

gálat esetében, a történetben – későbbi jogi szövegektől eltérően – még csak célzás sem történik meghatározott mennyiségeknél vagy az ilyenkor járó szolgálat korlátainak létezésére.

Az úr kötelezettsége, hogy 'tanácsot' (*consilium*) üljön embereivel, és fordítva: a dependensnek az a joga, hogy kikérjék a tanácsát, kiemelten szerepel a történetben annak ellenére, hogy ezt sem a főszereplők, sem pedig kommentárjaiban a szerző nem fejezi ki csekkkel a szavakkal: 'ahogy az úrnak embere iránt kell', mint a *fides* és a segítség esetében. A szerző számos kontextusban használta a *consilium* szót. Egy alkalommal az úr 'tanácsot ült' (*accepit consilium*) az embereivel (159), máskor sem segítséget, sem tanácsot (*consilium*) nem 'adott' (*dedit*, 186), egyszer pedig Hugó 'kért' tanácsot (*requisivit consilium*, 215) a gróftól. Amikor a gróf megígérte Hugónak, hogy nem fog felépíteni egy bizonyos várat 'Hugó tanácsa vagy beleegyezése nélkül' (*sine consilio Ugoni*, 127), talán az utóbbi azon jogára utalt, hogy ilyen esetekben kikérjék a tanácsát. Mindazonáltal csaknem azonnal megengedte egy másik dependensnek, Hugó ellenségének, hogy felépítse a várat 'Hugó beleegyezése nélkül' (*sine consilio Ugoni*), jegyzi meg a szerző (128). Hugó azt gondolta továbbá, hogy ki kell kérni a tanácsát és hozzájárulását kell adnia, ha ura úgy dönt, hogy egy olyan vár fenntartását, amelyben ő érdekelt, egy várnagytól elveszi és egy másiknak adja, noha a gróf két ízben eszközölt ilyen változtatást *sine consilio Ugoni* (140, 267). Talán ez magyarázza Hugónak azon követelését, hogy egy másik vár toronyparancsnokát biztosítékként átadják neki, ne-hogy az egész erődítmény ura megszerezze azt a tornyot (*turrem*) 'a tanácsom, *consilio* [ti. beleegyezésem], nélkül' (225-8). Végül a történet vége felé Hugó maga is azzal a feltétellel egyezik bele egy vár átadásába, hogy azt nem adják tovább egy másik várnagynak az ő beleegyezése nélkül (*sine consilio suo*, 260).

Nyilvánvaló, hogy szerzőnk és kortársai számára a *consilium* azt jelentette, hogy a dependensnek joga van ahhoz, hogy kikérjék a véleményét, és hogy tanácsot adjon, de a kifejezés egyértelműt vagy beleegyezést is jelent. Az úr viszont mégsem érezte, hogy kötelező lenne elfogadnia a tanácsot. Maga Hugó egy alkalommal elhatározta, hogy elfogadja a gróf szavát, noha, jegyzi meg a szerző, 'egyetlenegy ember sem tanácsolná ezt neki' (*et non habuit Ugo illum hominem qui hoc ei consiliaret*, 248).

A *consilium*hoz szorosan kapcsolódik, de a szövegben attól mégis finoman különbözik a *voluntas* (akarat) főnév. Mint korábban említettük, a gróf azon az alapon követelt engedelmességet, hogy Hugó mint valami tulajdöntárgy vagy mint rabszolga az övé, 'hogy akaratát teljesítse', azaz hogy kívánságait végrehajtsa. Ez nem jelentette azt, hogy a dependensnek nem volt saját akarata (*voluntas*) vagy eltökéltsége arra, hogy kívánságainak érvényt szerezzen. A szerző kétszer beszél a dependensek akaratáról (*voluntas*) egyszer, amikor a gróf arra kényszeríti Hugót, hogy akarata ellenére (*sine voluntatem eius*) elkísérje egy *placitumra*. Másodszor Hugó, czúttal hűbérúri minőségében, egy várat adott át a grófnak az emberei akaratára ellenére (*extra voluntatem hominibus eius*, 259). Ezek a példák azt bizonyítják, hogy a dependensek, akár egyénileg, akár kollektíven, dönthettek bizonyos lépések megtétele mellett (döntésük volt az akaratuk, *voluntas*), és igyekezhettek azt megvalósítani, de semmi sem tartotta vissza az urakat attól, hogy döntéseiket semmibe vegyék.

Az úr végső és átfogó kötelezettsége volt, hogy alávetettjével igazságosan bánjon, iránta való kötelezettségeit megtartván és annak jogait védelmezvén. Noha ez ritkán jut nyíltan kifejezésre, Hugó abbéli meggyőződése, hogy joga van az ilyen igazságossághoz, ott rejlik urával szembeni egész viselkedése mögött ebben az elbeszélésben: először ismételtlen igyekszik rávenni a gróft, hogy lépjen közbe a jogai érvényesítését célzó erőfeszítéseiben, aztán panaszkodik, hogy a gróf nemcsak nem segítette, hanem ráadásul elárulta, és végül megszegi a neki járó hűségét. A szerző nyíltan csupán kétszer beszél arról a kötelezettségről, amelynek a kulcsszava a *ratio*, ez a két eset azonban meggyőzően bizonyítja fontosságát.

Az elsőben a gróf arról igyekezett biztosítani Hugót, aki éppen távozófélben volt, hogy nem köt semmiféle meggyezést közös ellenségükkel anélkül, hogy konzultálna Hugóval, aki éppen most segített neki ezen ellenség ellen. Ezt ígéret formájában tette, úgy, jegyzi meg

a szerző, ahogy egy úrnak 'elégtételt' kell ígérnie az emberének: *sicut debet senior promittere suo homini rationem* (124-5). Ebben az esetben a *ratio* ígérete azt jelentette, hogy az úr kötelezettséget vállal, hogy elégtételt vagy igazságot ad, vagy emberével tisztességesen bánik. A második esetben a gróf, miután ismételtlen megszegte azt az ígéretét, hogy segít Hugónak visszaszerezni azt a földet, amelyre az ígényt tartott, végül nyilvánvalóan dühödten hangnemet váltott és biztosította dependensét, hogy semmit sem fog neki segíteni, még akkor sem, ha az egész világ az övé lesz. A szerző ezután azt írja, hogy Hugó ezt hallván felbőszült, a gróf udvarába ment, hogy jussának érvényt szerezzen; *misit eum in ratione de sua rectitudine*, majd amikor ez nem sikerült neki, akkor az összes ott lévő jelenlétében visszavonta urának tett hűségesküjét (276-80), ami – mint korábban megjegyeztük – félrcérthetetlenül ünnepélyes, formális aktus a dependens részéről urával szemben. Miután szerinte a vita után több ízben megsértették jogait, a dependens átfogó, általános elvhez folyamodik, nevezetesen a jussa érvényesítésének jogához, más szóval, az igazsághoz, és miután nem kapja meg, indokolttá válik hűségesküje felmondásának végső aktusa.

Az úr és dependens kötelezettségének és jogainak iménti tárgyalása azzal foglalkozott, amit viszonyuk formalizált aspektusainak nevezhetnénk, vagyis azon aspektusoknak, amelyeket előírások vagy szokás szabályoz, mindkét fél elfogad, és amelyeket az elbeszélés nyelvzetében felismerhető technikai elnevezések jelölnek. Ezek a formális aspektusok röviden összegezve két kategóriába sorolhatók: egyik részük *viszonyulások*, azaz egymás iránti mentális állapotok halmaza volt; a másik a *viselkedés*. A *viszonyulások* esetében a dependens ura iránti szeretete és tiszteletteljes magatartása (a címek használatával együtt) élesen elütött az utóbbi iránta való barátságától. Ugyanígy szemben állt az úr *fidesc* a dependens *fidelitas*-ával, továbbá az előbbi igazságossága vagy jogos elégtétel adása az utóbbi engedelmességi kötelezettségével. Ami a viselkedést illeti, a viszonyt a dependens *fidelitas*-esküje, majd annak az úr általi elfogadása és a hűbérbirtokba való beiktatás teremtette meg. Az úr által az emberének nyújtott segítség megfelelője az utóbbi által neki teljesített szolgálat volt, és mindegyik adott és kapott tanácsot a másiktól, illetve a másiktól.

A hűbérúr–dependens viszony formális aspektusainak ily módon történő leírása igen fontos egy ilyen tanulmány számára, ám még mindig maradnak kérdések személyes viszonyaik valóságával kapcsolatosan. Vajon a tipikus viszony szoros volt-e, személyes, és erősen korlátozta-e a dependens cselekvési szabadságát? Személytelen volt-e, távolságtartó, alig jelentett valamit? Vagy a valóság valahol a kettő között van? Mennyire voltak fontosak a dependensek az úr szempontjából? Lényegesek voltak-e abból a szempontból, hogy az úr nagymértékben függött a szolgálataiktól, vagy hasznosságuk csupán marginálisnak mondható? A *Conventum* megvilágít néhányat ezek közül a kérdések közül, noha nem mindegyiket.

6. A hűbérúr–dependens viszony gazdasági alapja

E téma elengedhetetlen háttereként meg kell vizsgálni a két ember földdel kapcsolatos viszonyát, azaz gazdasági alapjaikat. Az olyan dependens, aki minden földjét vagy azok nagy részét urától kapta, szükségszerűen egészen más viszonyban volt vele, mint az olyan, akinek birtokai a saját tulajdonát képezték és elkobozhatatlanok voltak. A kérdés tehát az, hogy földjeinek hány százalékát birtokolta Hugó a gróftól függetlenül. Mivel a két férfi közötti konfliktus jó része Hugó azon erőfeszítésével áll kapcsolatban, amelyekkel különböző, családi jogon követelt földeket akart visszaszerezni, a történet tele van a földbirtoklással kapcsolatos utalásokkal, és a szerző szókinccse ebben a tekintetben igen terjedelmes. Mint korábban említettük, csupán egyszer folyamodik a *fevum*, azaz hűbérbirtok kifejezéshez, de az az egyetlen szóhasználat bizonyossá tette, hogy a szolgálatokért cserében birtokolt föld abban az időben ismert volt Aquitánia középső részén. Azonban sok egyéb helyen, amikor úrtól

földet birtokló emberekről beszél, más szavakat használ; ezek a *fiscum* (132, 144, 146), *beneficium* (26, 282), *honor* (sokszor), *castrum* (sokszor) és leggyakrabban egyszerűen *terra* (sokszor): föld. Mi több, megkülönbözteti az uradalmi birtokot a közvetve birtokolt földtől (86, 267-8). Az úrtól bírt föld jelzésére a következő igéket használja: *tenere de* , *habere de* és egyszer *possidere* , míg a *recipere* és *acquirere* igék a birtokszerzésre utalnak, a *demittere* a feladásra, a *commendare* a birtokért a hűségcskű letételére, a *pertinere* pedig a családi jogon való tulajdonlásra. Ugyanakkor azonban a szerző sohasem használja az *allodium* szót vagy annak megfelelőit a teljes tulajdonként bírt föld jelzésére, nem feltétlenül azért, mert az nem létezett, hanem valószínűleg azért, mert ilyenfajta birtok nem szerepelt a történet középpontjában álló vitában. Ezért véleményem szerint ez az elbeszélés nem ad választ arra a kérdésre, hogy milyen mértékben haladt előre a föld feudalizációja, azaz a magánbirtokok hűbérbirtokká alakulása a tizenegyedik század elejére Aquitániában. A történetben említett csaknem minden birtokot – *honorokat* , várakat, földeket – a jelek szerint úrtól bírnak birtokosaik, az esetek többségében az aquitániai gróftól. Azonban a *Conventum* konfliktusa szempontjából lényegesen dependens földek csupán szelektív említése során a szerző lehet, hogy említés nélkül hagyott sokkal nagyobb mennyiségű szabad birtokot.

Hugó ebben a szövegben szereplő földbirtokai közé tartozott lusignani vára, ahol lakott, és két másik vár a közeli Confolens-ban és Mouzucil-ben, és a végső megegyezésben megkapta nagybátyja vivonne-i várát (58, 82-91, 179, 339-41). Ráadásul a gróf megígérte, hogy neki adja Boso vikomt *honorját* (3), és felajánlotta neki Joscelinét, Parthenay vára urát is (19-24), noha ezen tranzakciók egyike sem jött létre. Továbbá Hugó családi jogon igényt tartott három másik helyre, Civray-re (93-4), Gencay-re (191) és Chize-re (283-85), és az utóbbit ideiglenesen el is foglalta, hogy érvényt szerezzen követeléseinek. Végül Thouars két egymást követő vikomtja elragadott egy megnevezetlen *terram quam (Ugo) de Willelmo comite tenebat* (6), az egyetlen olyan birtokát, amely a jelek szerint nem vár volt, és Hugónak e föld visszaszerzésére irányuló erőfeszítései hosszú és elkeseredett küzdelemhez vezettek a történet első részében a két fél között (6-81). Maga a szerző semmit nem árul el Lusignan (179), Confolens (179) és Mouzeuil (58) várainak állásáról, arról, hogy vajon Hugó szabad allodiális birtokként vagy hűbérbirtokként bírta őket – valószínűleg azért, mert a történet folyamán egyik vár birtoklása sem volt vitatott. Valamennyi többi vár, amelyre Hugó igényt tartott, a gróf kezében volt, aki olyan helyzetben volt, hogy azokat vagy személyesen annak adományozhatta, akinek akarta (ilyen volt Bodo vikomt (3) és parthenay-i Joscelin (19-21) birtoka), vagy pedig beleszólhatott az öröklésbe. Az utóbbi eset vonatkozott Civray-re (93-5), Gencay-re (191) és Chize-re (288-91). Mindebből szinte magától értetődik a következtetés, hogy a gróf a régió valamennyi várát a várnagyok révén tartotta kezében, akik azokat tőle függően birtokolták. Ebben a kontextusban emlékeztetünk arra is, hogy egyedül a gróf adhatott felhatalmazást új erődítmények építésére, és azokat magának átadhatta egyszerű felszólítással.

7. A függőség kötelékeinek korlátai: Hugó ereje és a gróf gyengesége

Annak a valószínűsége, hogy Hugó mindegyik várát ily módon birtokolta és a grófhhoz kellett segítségért folyamodnia, ha érvényesíteni akarta másokkal szembeni igényeit, nyilvánvalóan azt a következtetést támasztja alá, hogy Hugó szorosan alá volt vetve ura hatalmának és fennhatóságának. Számos ok miatt azonban ellent kell mondanunk e következtetésnek. Noha a *Conventum* korai epizódjai a gróftot hatalmaskodó uraságként, Hugót pedig gyenge, engedelmes szolgaként ábrázolják, a történet vége felé fokozatosan másféle kép bontakozik ki. Hugó, aki kezdetben nyilvánvalóan tehetetlen, lassan egyre nehezebben kezelhetővé válik, szembeszáll a gróffal, kétségbe vonja annak ígéreteit és magyarázkodásait, megtagadja parancsai teljesítését, önállóan kezd cselekedni, végül kezébe veszi az események irányítását, és

a történet végén a céljainak megfelelő megoldást ér el. A gróf ezzel szemben, miután kezdetben kézben tartotta az eseményeket, egyre fokozódó mértékben elveszíti a kezdeményezést, és végül az események irányítását is.

Ezeknek a változásoknak követő fokozatai nyomon követhetők az epizódok sorozatában, amelyek mindegyikében a még dühös és fenyegetően viselkedő gróf egyre jobban sarokba szorul, és már kénytelen a dependense lépéseire válaszolni. Ily módon a két férfit kezdetben elválasztó nagy helyzeti és hatalmi egyenlőtlenség konfliktusuk során fokozatosan csökken, és a végén már gyakorlatilag egyenlő alapon küzdenek egymással. Mindennek során egymás iránti magatartásukban finom változások állnak be. A gróf egészében véve abbahagyja az öntelt handabandázást, parancsai és fenyegetései javaslatokká és saját tehetetlensége fölötti csalódott felkiáltásokká változnak, miközben Hugó, noha mindvégig megőrzi tiszteleteljes, engedelmes magatartását, szép csendben elkezdi figyelmen kívül hagyni, megkerülni, sőt figyelmeztetni urát, miközben ellenáll neki.

A két férfi magatartásában és effektív cselekvésre való képességében bekövetkező változások eredményeképpen az események során viszonyuk fokozatosan átalakul, és ez az átalakulás lesz a történet egyik fő, mi több, a központi témája. A szerző ezt a fejleményt burkoltan annak tulajdonítja, hogy Hugó, mint ember és mint a kora tizenegyedik századi aquitániai arisztokrata társadalom anarchikus világának veszélyével körülvevett nemesember, lassan éretté válik. Azzal, hogy már nem veszi naivan készpénznek ura minden szavát, hanem egyre önállóbbá és saját érdekeivel kapcsolatban tájékozottabbá válik, fokozatosan megerősíti helyzetét, kezébe veszi saját ügyeit, és véget vet az őt kezdetben gyöttrő igazságtalanságoknak.

Ez a szembeeső változás, melynek során Hugó viszonylag rövid idő alatt gyámoltalan dependensből hatalmas várnaggyá válik, óhatatlanul kételyeket ébreszt a szerző beszámolójának pontossága tekintetében. Hihető-e, hogy egy nemesember ilyen gyorsan, ilyen hatalmas tényezővé emelkedhetett a térség ügyében a tizenegyedik század konzervatív és feltehetőleg mezdulatlan vidéki világában csupán azáltal, hogy taktikát változtatott (a *Conventum* még célzást sem tesz arra, hogy Hugó ekkoriban várakat, földet vagy további embereket szerzett volna)? A gyanút, hogy szerzőnk eltorzította a valóságot, csak táplálja, hogy nyilvánvaló elfogultsággal ábrázolja a történet két főszereplőjét. Szavaiban és cselekedeteiben Hugó talán nem maga a tiszta erény, ám az olvasónak ugyancsak össze kell szednie magát, hogy egyetlen elítélendő tettet vagy érzést találjon vele kapcsolatban, aki a tisztelet tudásnak, az engedelmességnek, az udvariasságnak és az ura kezéből jövő balszerencse türelmes elfogadásának makulátlanul ragyogó mintaképe – annyira, hogy az már szinte hihetetlen. Úgy látszik, mintha Hugóban a szerző az erényes dependens prototípusát kívánta volna megteremteni, és ha el is van túlozva, a megrajzolt jellem mégis értékes annyiban, hogy jól mutatja, mit tartottak ideális típusnak Aquitániában a tizenegyedik század elején. A gróf ugyanakkor az önkényes, elvtelen nagyurat példázza, aki irgalmatlanul kihasználja dependense gyengeségeit és hiszékenységét, és a pártatlan szemlélő igen nehezen talál bármi dicsérnivalót szavaiban vagy cselekedeteiben.

Én azonban a fentieket nem a hozzá nem értő történetíró torzításainak vagy a Hugó ügye mellett reménytelenül elfogult prókátor részrehajlásainak tekintem, hanem arra a következtetésre jutottam, hogy ezek inkább abból erednek, hogy szerzőnk nem tényszerű történelmet óhajtott írni, hanem egy jó történetet akart elmondani. Ehhez elengedhetetlen mind a jellemfejlődés, mind a cselekmény, amelynek elrendezése ebben az esetben a következő: (1) a két főszereplő közötti konfliktus eredete és kialakulása, (2) annak válsághelyzetté súlyosbodása, majd (3) megoldása és elrendezése. Noha szerzőnk valószínűleg a két férfi közötti tényleges konfliktusból indult ki (erre nézve nincs független bizonyíték), nem habozott változtatásokhoz és színezésekhez folyamodni, amikor úgy gondolta, ezzel javíthatja a történeten – például fokozhatja a végkifejlettel kapcsolatos feszültséget.⁴⁰ A nyilvánvaló dí-

⁴⁰ Erről hosszas fejtegetés található Beech 1995. 27-36., 37-39.

szítések és túlzások ellenére a *Conventum* igen hasznos forrás a hűbérúr–dependens viszonyok tanulmányozásához, mint például a jelen tanulmányban is. Ezek a túlzások és díszítések arra figyelmeztetnek, hogy ne vegyük készpénznek azt, ahogy szerzőnk hősnének erényét és a gróf gonoszságát ábrázolja, de Hugó gyenge dependensből erőssé változásának a történetét sem. Ezek azonban nem érintik azt, ahogy a szerző a kölcsönös elképzelések, kötelezettségek, kötelezettségek, jogok, tárgyalások, egyezségek stb. szempontjából ábrázolja viszonyukat. Mivel semmit sem nyert volna azzal, ha például akkoriban nem szokásos kötelezettségeket vagy jogokat talál ki, ezeket nyilván úgy ábrázolta, ahogy kortársai ezeket gyakorolták vagy megfigyelték.

Az egyik példa, ahol nem a fantáziájára hagyatkozott, viszont adós maradt a megfelelő magyarázattal, az a leírás, ahol a történet végén Hugó urával folytatott harca nyugvópontra jut. A történet mai olvasója elgondolkodik azon, vajon Hugó meg tudta-e ezt tenni, ha a hatalmának alapját képező várait a gróftól függően birtokolta. Azonban a dependensként birtokolt várak nem szükségszerűen ideiglenesen, azaz bizonytalanul birtokolt várak voltak. A szöveghez képest külső bizonyíték arra utal, hogy Hugó a Lusignan várát a tizedik század eleje óta birtokló egyetlen család sorrendben negyedik nemzedékét képviselte, feltehetően annak eredményeképpen, hogy családi patrimoniumként már örökletes jogot szereztek rá.⁴¹ A Lusignanra és esetleg Confolens-ra és Mouzucil-re (a *Conventum* nem erősíti meg, de nem is cáfolja) vonatkozó örökletes jog nagymértékben megerősítette volna Hugónak a regionális ügyekben elfoglalt helyzetét, hiszen a várak szilárd bázist jelentettek, amelyből nem lehetett volna őt véglegesen kimozdítani annak ellenére, hogy szolgálatokkal tartozott értük.

Egyébként, a történetből ítélve a hűbérbirtokok vagy dependens/függő birtokok örökletessége ekkoriban Aquitániában vitatott kérdés volt. Igaz, a Thouars-i vikontok három egymást követő nemzedéke sikeresen érvényesítette igényét, hogy hivatalukat és földjeiket örökletessé tegyék, és ebben a szövegben Hugót sem jellemzi semmi jobban, mint eltökéltség, hogy öröki atyjának és nagybátyjának a birtokait (*honores*). A gróf azonban, aki az örökletességet egyáltalán nem ismerte el automatikus jognak, ellenállt Hugó erőfeszítéseinek, és végül csak egy igénynek engedett, míg legalább két másikat elutasított. Hugóval szembeni magatartása nem volt kivételes: Chatellrault birtoka (*honor*) fölött is rendelkezett, és azt Hugónak ígérte még az akkori birtokos, Boso vikomt halála előtt (1-3).

Lehet, hogy Hugó a gróf hatalma alá volt vetve a várai fölötti uralomért, ettől azonban még nem vált egyszerű csatlóssá, aki állandóan ura sarkában van és az árnyékában él. Az elbeszélésben helyett azt látjuk, hogy mindkét férfi ismételtlen kereste a másik jelenlétét, amiből viszont az következik, hogy külön életet éltek.⁴² Ami azt illeti, a történet későbbi epizódjaiban Hugó egyre önállóbban, a korábbi részekből hiányzó függetlenséggel cselekszik.⁴³ A gróffal, valamint más urakkal szembeni vállalkozásai végrehajtásában Hugó az embereire (*homines*) támaszkodott, azaz azokra, akik a várait védték, és akiket a szerző rendszeresen megemlíti az események elbeszélése során (59, 115, 172, 187, 248, 254, 268, 281). Hatalmának másik alapját allódiумok, azaz örökös birtokok képezhették (a gróftól birtokolt várakkal ellentétben), de ez a történet erről a témáról egy szót sem szól.

⁴¹ Painter, S.: The Lords of Lusignan in the eleventh and twelfth centuries. *Speculum*, 33. 1957. 30-32.

⁴² Hugó gyakrabban ment a grófhöz (49 – burkoltan – 131, 142, 184, 193, 204, 277), mint fordítva (14, 102). A gróf többször el is küldött Hugóért (69, 236, 274, 289); az utóbbi viszont csak egyszer küldött kértet urának (289). Néha nem lehet eldönteni, ki kezdeményezte a találkozást (1, 7, 19, 90, 162, 171).

⁴³ Példák arra, hogy Hugó önállóan cselekedett: (11) házassági egyezés nyélbeütése Thouars vikontjával; (63) Thouars várának megtámadása; (153) hadjárat szervezése La Marche-i Bernard ellen (ebben az esetben Gerald limoges-i püspökkel közösen); (191) Gencay várának elfoglalása és porig égetése; (233) felkészülés arra, hogy Gencay várát a gróf ellenére megtartsa; (279) nyílt szembeszállás a gróffal; (282) Chizé várának elfoglalása; erről általában lásd Beech 1995. 38-39.

8. A tárgyalásos egyezmények fontossága

Hugó független cselekvésre való képességének legjellegzetesebb bizonyítékát kétségkívül az a nagyszámú különböző egyezmény (*conventi, fines és placita*) jelenti, amelyeket a régió hatalmasságaival és mindenkéltől a gróffal kötött a történet folyamán. Egy bizonyos nézőpontból ez az elbeszélés nem más, mint a térség politikai életében előforduló konfliktusokból adódó problémák megoldása érdekében a főszereplők, azaz Hugó és a gróf által tett alá hozott *conventumok* szinte töretlen sorozata.⁴⁴ Néhány példa felsorolása képet ad az elintézt ügyek változatosságáról, és a legtöbb egyezségben egyik vagy másik szerződő fél bizonyos jövőbeli cselekedetekre tett ígéretet. Némelyik várak építésére vonatkozik (127-8; 203), mások azok feladására (139, 259-61); azért is kötöttek egyezségeket, hogy családi örökségeket ajándékozzanak (1-4, 81-2, 300) vagy házasság (11-13) útján adjanak tovább; hogy családi örökségeket felosszanak (87), hogy új függőségi kötelekeket teremtsenek úr és dependens között (103, 335); hogy a jövőbeni viselkedést biztosítandó, biztosítékot vagy túsokat adjanak (109) vagy bocsássanak szabadon (79-80). Ha elolvassuk a szerző beszámolóját ezek némelyikéről, életre kel narratívájának a hangulata, és fény derül az ezen egyezmények által elfoglalt helyre.

Vilmos, az aquitániaiak grófja egyezséget kötött Hugó chiliarchusszal arról, hogy midőn eljön Bosó vikomt vége, haszonélvezetre (*in commendatui*) neki adja annak hivatalát (*honorum*). Roho, a püspök látta és hallotta ezt, és megcsókolta a gróf alkarját. Savary vikomt elragadott Hugótól olyan földet, amelyet az Vilmos gróftól birtokolt, és amikor a vikomt meghalt, a gróf megígérte Hugónak, hogy nem köt egyezményt vagy egyezséget Ralph-fal, a halott fivérével, amíg a föld fel nem szabadult. Ezt mindenki jelenlétében jelentette ki, de később titokban mégis neki adta a földet. Hugó megegyezett Ralph vikomttal, hogy elfogadja leányát azért a birtokért, vagy egy nagyobbért, vagy egyéb dolgokért cserébe (1-12).

Ebben a történetet megnyitó rövid részletben a gróf megegyezik Hugóval, hogy hűbér-birtokként neki adja Bosó vikomt *honorját* annak halála után. A szerző ekkor hirtelen témát váltva elmondja, hogy a térség hatalmas nemes ura (Savary vikomt) elragadott valami földet, amelyet Hugó a gróftól birtokolt, az utóbbi pedig nem tett vagy nem tudott tenni semmit, hogy ezt megakadályozza. Viszont felajánlotta, hogy közbelép, amint a vikomt családjában az utódlás (Savary halálakor) erre kedvező alkalmat teremt, és megígéri Hugónak, nem egyezik meg a halott vikomt fivérével és utódjával (azaz nem ismeri el a fivért törvényes utódként), amíg a földet vissza nem adják. Azonban a gróf ezután megszegte az ígéretét, talán az erősebb vikomt nyomására, és megesett az igazságtalanság. Amikor rájött, hogy a gróf ígéretei nem jelentenek semmit, Hugó úgy igyekezett visszaszerezni elvesztett földjét, hogy közvetlenül a személlyel tárgyalt és egyezett meg, aki a legjobb helyzetben volt, hogy azt visszaadhassa, nevezetesen a vikomttal, akinek a birtokában most a föld volt, és akinek a bátyja azt először elragadta. Felajánlotta, hogy feleségül veszi a vikomt lányát a földért cserébe.

Ez a néhány sor két látszólag össze nem függő egyezségről szól, melyek közül az első egy örökséggel, a második egy házassággal van kapcsolatban. Az első feltehetőleg Hugó kéréséből következett, ti. hogy az ura adjon neki egy fontos hivatalt (*honor*) a méltóság jelenlegi betöltője halálakor, míg nem kétséges, hogy a másodikat akkor ütötte nyélbe, amikor felismerte, hogy nem számíthat a gróf támogatására. A történetben a legtöbb egyezség ezt a mintát követi; két személy erőfeszítéseinek az eredményét képviseli, akik sürgető problé-

⁴⁴ Az Aquitánia középső részén ekkoriban tárgyalás útján kötött egyezmények kiemelkedő jelentősége egybehangzik Bonnassie (*Les conventions féodales*) katalóniai adataival, melyek szerint ezek a tizenegyedik század közepétől megsokasodtak; lásd még Bonnassie: *La Catalogne du milieu du Xe à la fin du XIe siècle. Croissance et mutations d'une société*. Toulouse, 2 kötet, 1975, 76., 736ff.

mákat igyekeznek a lehető legközvetlenebb módon megoldani. A szerző nem fedi fel az egyezmények konkrét intézkedéseit, mint például a betartatás körülményeit, a teljesítést garantáló esküket, czek határidőit stb. Írott *convenientia* szerződések tekintélyes számban maradtak fenn Dél-Franciaország és Észak-Spanyolország szomszédos részein, különösen Katalóniában, éppen ettől az időtől kezdve, és ezek pontosan ezeket a részleteket tartalmazzák, ám szövegiünk szerzőjét a történet szempontjából csupán az egyezés ténye érdekli, a tartalmuk nem.⁴⁵ Arról sem tesz említést, hogy ezek vajon a katalóniaiakhoz hasonló írott egyezmények voltak-e, és hallgatása ezen a ponton azt jelentheti, hogy tisztán szóbeli egyezményekről van szó. A részletes információ hiánya azonban nem csökkenti ezen egyezmények fontosságát a korabeli közép-aquitániai hűbérúr–dependens viszonyok jellegével foglalkozó jelen tanulmányunk szempontjából. Ezek az egyezmények azt bizonyítják, hogy az ezeket a viszonyokat irányító, szokások által rögzített – ti. hűségesküre, hűségre, szolgálatra, segítségre, szeretetre, barátságra stb., lásd fent, felszólító – szabályok önmaguktól nem alakultak át egyes konkrét problémákra vagy érdekellentétekre alkalmazható elvekké. Azokat a feleknek minden egyes alkalommal, amikor probléma merült fel, újra kellett tárgyalniuk. Az, hogy a szokások szerint egy úr alattvalója volt, a dependens egy pillanatig sem tartotta vissza attól, hogy a kezdeményezést magához ragadva önmaga járjon el érdekeinek védelmében, gyakran a feljebbvalójával folytatott tárgyalások útján.

Az a gyakoriság, amellyel Hugó, a gróf és a hozzájuk hasonló nemesek különböző egyezségeket kötöttek a történet folyamán, az ilyen egyezségek fontosságát jelzi. Ez nem azt jelenti, hogy ezek mindig sikeresek és tartósak voltak. Ebben az elbeszélésben is olvashatjuk, hogy a gróf három különböző alkalommal rászédte Hugót a vele kötött *conventumok* megszegésével, s ezzel komoly veszteségeket okozott neki emberekben, földekben és általában javakban (80-1; 151; 266). El lehet gondolkozni azon, hogy vajon miért tette ezt, noha a szerző alig mond valamit a gróf indítékainak tisztázására, azonban az egyik szükséges feltevéssel az volt, hogy rendelkezett olyan erővel, hogy ezt büntetlenül megtehette, Hugónak pedig nem voltak eszközei ahhoz, hogy ebben megakadályozza.

9. Biztosítékok adása a dependens jogainak védelmében

Éppen az ilyen viselkedés elhárítása volt a célja annak, hogy történetünkben az urak és dependensek bizonyos helyzetekben ragaszkodtak a biztosítékok adásához.⁴⁶ A szerző fejlett szókinccsel rendelkezik ezen a téren. A biztosítékokra nem kevesebb, mint öt szót használ – a *plevio*, *fidencia*, *fidutia*, *hostiaticus* főneveket és a *plevire* igét, de ezek egyetlen eset kivételével mindig emberekre vonatkoznak, akiket a jelek szerint a szóban forgó ügylet végrehajtásáért garanciát kérő félnek adnak át.⁴⁷

Ebben a történetben egyszer egy úr azt követelte, hogy a dependens adjon biztosítékot (*fidutiam*) arra, hogy leányát nem adja feleségül egy másik dependensének (35), egy másik pedig egy más alkalommal a gróf elleni segítségre kért biztosítékot (43). Sokkal jobban van dokumentálva két, Hugó próbálkozásával kapcsolatos eset: az elsőben birtokba akart venni

⁴⁵ A katalóniai *convenientia* részletes elemzéséhez, lásd Bonnassie idézett művét.

⁴⁶ A katalóniai *convenientia* is használt biztosítékokat. Bonnassie 197.

⁴⁷ A kivétel a történet vége felé fordul elő, amikor Hugó követeli (a gróf pedig beleegyezik), hogy az urától birtokolt hűbérbirtokot biztosítékként adják át neki, „volo ut des mihi fevum meum in hostiaticum quod jam tibi non serviam” (255-6.), nehogy az úr megszegje a megállapodást. Ebben az esetben semmi sem cserélt gazdát, azonban az, hogy Hugónak adták biztosítékként a hűbérbirtokát, gyakorlatilag azt jelentette, hogy azt szolgálati kötelezettség nélkül birtokolt földdé változtatták. Ha a gróf megszegi az egyezséget, Hugó nem ad a földért szolgálatot, hanem ezután örökös tulajdonának tekinti azt.

egy neki ígért várat, majd később biztosítékokat akart kapni a már kezén levő vár feladásáért cserébe. Az első esetben Bernard, aki magasabb állású nemesember volt, nemcsak a grófnak, hanem Hugónak is adott négy *hostaticust* garanciaként (*in plevione*), hogy hűbérbirtokként majd neki adja egy vár negyed részét, ha az utóbbi a dependense lesz (108-9). Bernard nem tudta Hugót beiktatni a megígért hűbérbirtokba, amikor az a vazallusa lett, mert a birtok akkor éppen egy lázadó vazallus kezén volt. Így öt embert adott Hugónak biztosítéku arra, hogy ha visszaszerzi a várat, akkor ígéretének megfelelően odaadományozza a hűbérbirtokot. Ezt hallván, a gróf közbelépett, és ismeretlen okok miatt azt követelte, hogy Hugó adja át neki a biztosítékokat, és ígérte, visszaadja őket, ha Bernard nem adja oda Hugónak a hűbérbirtokot (109-10). Hugó teljesítette a parancsot, és később, amikor Bernard valóban nem tartotta meg az egyezséget (147), kérte a biztosítékok visszaszolgáltatását (148), de a gróf ügyet sem vetett rá, és azokat az *credeti* adományozónak adta (150).

A második esetben Hugó az, aki elfoglalt, lerombolt, majd a gróf engedélyével újjáépített egy várat, amelyre családi jogon tartott igényt (191-206; 212). Miután felépítette a várat, Hugó megtudja, hogy azt át kell adnia urának, ebben az esetben Fulkónak, Anjou grófjának, de joga van biztosítékokat kérni garanciául arra, hogy a várat aztán nem adják át egyik ellenségének sem (215-217). Amikor Fulkó a vár átadását követeli, de nem hajlandó Hugónak biztosítékokat adni, mondván, hogy inkább a grófnak ad néhányat, a kérdés bonyolult, három felet érintő tárgyalások témája lesz, majd holtpontra jut (218-33). Amikor rájött, hogy egyik erőftől sem fog biztosítékokat kapni, az egyre magabiztosabb Hugó először megrakta az erődítményt élelemmel és felkészült az erőszakkal való ellenállásra (234). Később aztán Vilmos gróf kérésre engedve átadta a várat, amelyért nem emberi biztosítékokat kapott, hanem azt a garanciát, hogy soha többé nem kell hűbérbirtokáért szolgálattal adóznia, ha ura a várat átadná ellenségének (256-62). Amikor aztán a gróf pontosan ezt tette, Hugó nyilvánosan elégtételt követelt jussának a gróf udvarában, s amikor ezt nem kapta meg, visszavonta urának tett hűségesküjét (276-9).

Ez a két eset, melyeket a szerző figyelemreméltó részletességgel beszél el, azt bizonyítja, hogy ha várakra támasztott igényükről vagy azok birtoklásáról volt szó, a dependensek követelhetek uraiktól biztosítékokat garanciául arra, hogy az utóbbiak tiszteletben tartják és érvényesítik a szóban forgó igényeket. Mi több, ezt a kötelezettséget az urak elismerték és elfogadták (Bernard például haborús nélkül átadta Hugónak a biztosítékokat), de ugyanakkor azt komoly, sőt elviselhetetlen megszorításnak tekintették, amely korlátozta őket a dependensekkel fenntartott kapcsolataik terén. Másként mivel magyarázhatnánk, hogy mindkét gróf, Fulkó és Vilmos is, mindent elkövetett, hogy kibújjon e kötelezettség alól, illetve hogy végül nem volt hajlandó azt teljesíteni? A szöveg szerzője nem magyarázza el, hogy ez hogyan és miért történt, de mindkét eset rávilágít arra, hogy a biztosíték adása a dependens jogainak fontos védelmét jelenthette, noha történetünkben Hugó nem tudta megkapni, illetve megtartani azt, ami neki járt.

10. Összegzés

A fenti tanulmányban azt vizsgáltuk, hogy a *Conventum*, ez a tizenegyedik század eleji aquitániai elbeszélés mit tud mondani az akkori dependens (fűdális-vazallusi) viszonyokról egy úr és egyik várnagya között kialakult hosszú távú konfliktus ábrázolása révén. Háttérként figyelembe kellett vennünk, hogy a két férfi közötti konfliktust elbeszélő történet bizonyos aspektusai, különösen a gróf elvetemültsége, Hugó tiszta erényessége, majd gyengébből erős alárendeltté való átalakulása nagy valószínűséggel a névtelen szerző irodalmi célzatú túlzásának eredménye vagy talán képzelőerőnek szüleménye. A szerző egyébként úgy írja le az arisztokratikus viszonyokat, ahogy azok a tizenegyedik század elején Aquitániában valóban

léteztek.⁴⁸ A vizsgálódást a *Conventum* hűbéruraságra és függőségre vonatkozó terminológiájával kezdtük, és azt láttuk, hogy a névtelen szerző hűbérurakat és dependensket jelölő szókincse minden tekintetben összemérhető a Bloch, Ganshof és Boutrouche által idézett szerzőkével (lásd a függelék). Ezekről csupán részletkérdésekben különbözik, ilyen például a várhoz tartozó és az úrnak dependens *caballarii* közötti megkülönböztetés (lásd fent).⁴⁹

A hűbéruraság és dependencia szókincsenek tanulmányozása után azt vizsgáltuk, hogy a vita két főszereplője, Hugó és a gróf, hogyan fogták fel viszonyukat saját eltérő nézőpontjaikból mint úr és dependens, és arra a következtetésre jutottunk, hogy azt az aláztos, passzív alávetett és a dölyfös, basáskodó feljebbvaló közötti teljesen egyoldalú köteléknek látták. A barátság rituális kifejezéseitől eltekintve, a gróf jellemző hangneme hideg, távolságtartó, leereszkedő és könnyörtelenül parancsoló, míg Hugóé legtöbbször megalázkodó, és igazságért való folyamodások kísérik. Csak Ganshofnál, aki a Nagy Károly korabeli vazallusok megalázó helyzetét írja le,⁵⁰ található a történetünkben szereplő gróf durva szavaihoz hasonló; egyébként a függőséget általában ábrázoló leírásokban semmi sem fogható a történetünk szerzője által festett zord képhez.

A szokásos kötelezettségek, megszorítások és jogok vizsgálata azonban egészen más képet mutat, és arra enged következtetni, hogy a viszonyukban az úr javára mutató végletes kiegyensúlyozatlanság nem más, mint torzítás vagy túlzás, amelyet a szerző a konfliktus drámaiságának fokozása érdekében irodalmi eszközként dolgozott be a történetbe. Ami azt illeti, mindegyik férfi szabadon elismerte, hogy kötelezettségei és kötelességei vannak a másik iránt, a gróf jelentősegteljesen a következő szavakkal: 'ahogy az úrnak embere iránt kell', s ez nemcsak konkrét segítő és szolgálati cselekedetekre vonatkozik, hanem az egymás iránti viselkedésüket átható általános magatartásformákra. A gróf hűséggel és igazságossággal tartozott Hugónak, az pedig neki hűségesküvel, szolgálattal és tanáccsal. Különösen figyelemre méltó a *consilium* – azaz az úr azon kötelességére, hogy kikérje dependens tanácsát és megszerezze beleegyezését a kettőjüket kölcsönösen érdeklő kérdésekben – tett ismételt utalások, valamint az a gondosság, amellyel a szerző megkülönbözteti az alávetett tanácsát (*consilium*) annak akaratótól (*voluntas*), azaz egy adott kérdésben hozott megfontolt döntésétől. Az a kép, amelyet a *Conventum* rajzol arról, ahogy a gróf és Hugó elismernek bizonyos egymás iránti kötelezettségeket, csak egy jelentéktelen pontban különbözik a Bloch, Ganshof és Boutrouche által ábrázolt képtől (lásd fent). Ez az elbeszélés egyszerűen a jelek szerint a legkorábbi ábrázolása annak, hogy egy dependens a jogaihoz folyamodva nyíltan szembe szegül urával és visszavonja hűségesküjét, amikor az utóbbi nem szolgáltat neki igazságot. Ugyanakkor azonban igen felületesen foglalkozik a hűbérúr–dependens viszony létrehozásá-

⁴⁸ Ha a *Conventum* egy korábbi szóbeli narratíva írott változata (ahogy Beech 1995. 78-86.), hallgatósága csak az arisztokrácia tagjai közül kerülhetett ki. Az ilyen személyek elfogadták volna a fiktív elemeket a *történetben* ábrázolt konfliktus kifejtésében, a hűbérúr–dependens viszony szokásos aspektusainak ábrázolásában azonban nem.

⁴⁹ Keltezését és aquitániai eredetét figyelembe véve, a *Conventum* szakszókincse szinte kínálja az összehasonlítást a K.-J. Hollyman által összeállított listával: *Le développement du vocabulaire féodal en France pendant le haut Moyen Âge*. Geneva, 1957., de különösen E. Rodónéval (a teljes hivatkozáshoz lásd a 18. jegyzetet), aki válogatását a tizenegyedik századi Katalóniára korlátozta. Ha az összehasonlítást a mintegy két tucatnyi legalapvetőbb szóra korlátozzuk (*homo, terra, dominus, feudum* stb.), akkor mind a három szókincs gyakorlatilag azonos. A specializáltabb szavak felé való elmozdulással az eltérések észrevehetőek lesznek: a *Conventum* szerzője jelentős számban használ olyan szavakat, amelyek nincsenek meg a tizenegyedik századi Katalóniában, és fordítva. Csak a jelen tanulmánynál részletesebb összehasonlítás világíthatná meg az eltéréseket, amelyek némelyike, véleményem szerint, a két szókincs forrásainak különbözőségéből adódik: a katalóniai oklevelekből és jogi szövegekből származik, a *Conventum* pedig, szerintem irodalmi, történeti szöveg. A *Conventum*ot kevésbé érdemes Hollyman szakszó-listájával összehasonlítani, mivel az utóbbi sokkal hosszabb időszakot ölel fel, és földrajzilag sincs lokalizálva.

⁵⁰ Ganshof 32.

val, noha abból, amit elmond kiderül, hogy mint akkoriban Franciaország déli részeiben is, a hűbéreskü ismeretlen volt, és csak egy hűségeskü kötötte össze a két férfit.

Így tehát a téma mindhárom, imént összefoglalt aspektusára, azaz a szakszókincsre, a viszony felfogására, valamint a kölcsönös kötelességekre, kötelezettségekre és megszorításokra nézve a *Conventum* úgy ábrázolja Hugó és a gróf viszonyát, hogy az nagyjából megfelel Bloch, Ganshof és Boutrouche leírásainak. Történetünk szembeszökő eredetisége csak akkor válik nyilvánvalóvá, amikor figyelmünket a két férfi kijelentett érzelmeiről tényleges cselekedetükre, azaz egymás iránti politikájukra és tetteikre fordítjuk. Ezek azt bizonyítják, hogy a várak (építés, birtoklás, felszólításra való feladás), örökségek, földelkobzások, házasságok és ehhez hasonló fölötti nézeteltérések a két férfit ismételtelen szembeállították egymással, és ez fokozatosan válsághelyzethez vezetett. Konfliktusuk megoldását célzó törekvéscik azt mutatják, hogy míg a létező szokás bizonyos magatartásformák, szabályok, viselkedések, kötelezettségek és jogok betartását írta elő, ezeknek vajmi kevés jelentősége vagy alkalmazhatósága volt a mindennapi élet konkrét helyzeteiben. A történetből kiderül, hogy az anarchiát elkerülendő, a két férfi nem csupán a szokásokra hagyatkozott, hanem tárgyalások útján egyezségeket, megállapodásokat is kötött a felmerülő kérdésekről. Amikor pedig a hatékony közhatalom hiányában az egyezségeket felbomlás fenyegette, mindkét fél biztosítékok adása révén igyekezett gátat vetni a törvénytelenségnek. Noha ezek ritkán tudták hatékonyan szabályozni Hugó és a gróf, a történet két főszereplője egymással szembeni viselkedését, mégsem voltak egészen értelmetlenek. A probléma, konfliktus, egyezés és biztosíték ismételt egymásutánisága pedig azt bizonyítja, hogy a dependens Hugó urának félelmetes ellenfele volt, és az utóbbi nem bánhatott vele kénye-kedve szerint. A történet azt is megmutatja, hogy Hugó ereje váraiban, földbirtokaiban és harcoló csapataiban (várőrségeiben) rejtett, noha – mivel a szerzőt ezek a dolgok nem érdeklik, és ezért nem is foglalkozik velük – az nem derül ki, hogy Lusignan ura miféle igényt érvényesített ezekre a birtokokra, és hogy birtokai milyen mértékben voltak a gróftól kapott hűbérbirtokok. Az utóbbi egyértelműen kézben tartotta némelyik várat, de az, hogy Hugó korábban örökletes magántulajdonként birtokolt más várakat az azokat környező földekkel együtt, több mint elegendő magyarázata a gróftól való viszonylagos függetlenségének.

A történet egyedülálló értékét – mint a hűbérúr–dependens viszony tanulmányozásának forrása – az adja, hogy élhető realizmussal ábrázolja Hugó és a gróf viszonyát, ahogy mind-egyik rendületlenül igyekszik a maga érdekeit érvényesíteni, továbbá hogy bizonyítja, hogy a függőség és a hűbéruaság kötelékei egyáltalán nem korlátozták a két felet, és a küzdelem végkimenetelét sem határozták meg. Amikor a dependens viszonyok Bloch és mások által rajzolt kollektív portréit összehasonlítjuk a *Conventumból* kirajzolódó képpel, azoknak a feudum-birtoklásra, kölcsönös kötelezettségekre és jogokra helyezett hangsúlya statikus, rendezett és elméleti jelleget mutat. Ez magától értetődik, hiszen ábrázolásuk nem az egymással konfliktusban álló két férfi (mint a *Conventumban*) egyetlen történetének valóságából származik, hanem sok ilyen viszony elemeiből összerakott, összetett és ezért mesterséges kép. Mint ilyen, csupán a valóság egy részét ragadja meg. Minden korlátozottsága ellenére (a *Conventum* hallgat például a dependens viszonyok olyan aspektusairól, mint az udvari szertartások, a dependensbírói funkciói stb.) narratívánk teljesebb képet nyújt a valóságról annyiban, hogy az úr és dependens közötti viszony bizonytalan, labilis és rögtönzött jellegét hangsúlyozza. A szeretetre, barátságra, hűsége, hűségesküre, szolgálatra, segítségre, tanácsra stb. vonatkozó szabályok csak a keretet adják: az, hogy ebben az úr és dependens milyen viszonyt alakított ki a gyakorlatban, a hatalomtól, vagyontól és személyes tulajdonságoktól, fondorlatosságtól, merészségtől és könnyörtelenségtől függött. Visszatekintve, ebben nincs semmi meglepő, de bizonyossággal ezt csak a *Conventumhoz* hasonló narratíva dokumentálhatja.

Fordította: Novák György

Függelék

A hűbéruraság-függőség szókincse az Aquitániai *Conventum*ban
c. 1030: Paris BN Lat. 5927

1. Az függőség szókincse

Dependensek: *homines de, caballari, vassali, viri*
Urak: *senior (suus vagy meus), domine*

2. A hűbérúr–*dependens* viszony korabeli felfogása

Az úr:
parancsol: *praecipere, admonere, mandare, prohibere, nolle*
fenyeget: *minare, secare*
bántalmaz: *male tractare, male ducere*
megenged: *permittere*
ígér: *promittere*
földet elragad: *capere, auferre, tollere, adprehendere*
clárul: *tradere*

A *dependens*:
fél: *timere*
megbízik: *credere, se mittere in credentia*
bizalmatlankodik: *dubitare, discredere*
szeret: *amare*
könyörög: *precor te et admoneo*
kér, csedezik, kérvénycz: *rogare, requirere, petere*
alkalmatlankodik: *distringere*

3. A szokásból fakadó kötelezettségek, megszorítások, jogok

Viszony létrehozása:
a *dependens* esküszik: *jurare fidelitatem, commendare, sacramentum*
a *dependens* megszakítja a köteléket: *defidavit comitem de se* (279)
az úr elfogadja a *dependens*t: *repperunt in hominem* (337)

A *dependens*:
szolgálattal tartozik *fevumért*: *servire* (256)
részlet kell vennie *hostis*ban (162-153)
*placitum*ra megy (163)
engedélyt szerez várépítéshez (*licentiam ut faciam castrum*) (193)
várat felszólításra átad: *reddere* (196)
jogokkal bír: *rectum, rectitudo*

Az úr:
barátsággal tartozik: *amicitia* (240)
hűséget ad: *portare fidem* (243)
segít: *adjuvare, juvare, auxiliare*
a *dependens*szel tanácskozik: *consilium* (a *dependens*nek joga van tanácsot, belecgyezést adni, egyetérteni)
igazságot ad: *rationem* (124-5)

a dependens követelheti jussának clégítételét: *misit eum in ratione de sua rectitudine* (276-80).

4. A földbirtoklás szókincse

Függőségben birtokolt különböző földtípusok: *fevum, beneficium, fiscum, honor, castrum, turris, curtis, terra* (leggyakoribb)

Függőségben földet birtokol: *tenere de, habere de, possidere*

Földet szerez: *acquirere, recipere*

Családi jogot támaszt valamire: *pertinere*

Családi jogot felad: *relinquere*

Birtokot dependensnek ad: *tradere*

Örökösödési illetéket fizet: *acaptare*

Viták: *contentio, litigatio, querela*

Egyezsége: *conventum, convenientia, finis, placitum; egyezséget megtart: attendere*

Biztosíték adása: *fidentia, fidutia, hostaticus, plevius, plevire*

A Conventumból feltűnően hiányzó szavak: *miles, nobilis, castellanus, homagium, potestas, auctoritas, alodium*

GEORGE T. BEECH

The lord/dependent (vassal) relationship: a case study from Aquitaine c. 1030

This paper, a contribution to the current discussion on feudalism, is a study of a single, exceptionally well-documented lord/dependant (vassal) relationship from early eleventh century Aquitaine. It is based on an analysis of a 340-line narrative (Paris, BN, Lat., 5927) of a dispute between the Count of Poitiers and one of his castellans, Hugh of Lusignan. It examines successively, the author's vocabulary of dependence, contemporary conceptions of lordship and dependence, the customary basis of this relationship; i.e. obligations, restrictions, and rights, its landed, economic basis, and its effectiveness. What distinguishes this narrative from the charters, legal texts, and chronicles normally used by historians of feudalism is its secular perspective and its conversational mode. The protagonists tell the story in vivid live speech, while the author reveals their inner thoughts and motivations in his third-person commentaries. Its most significant finding is that the customs commonly thought to regulate the lord/dependant relationship, fidelity, service, aids, etc., had little relevance to concrete situations in daily life. To avoid discord and violence, lord and his dependant had constantly to negotiate new agreements to deal with each crisis as it arose. The kind of relationship the two men worked out in practice depended on power, wealth, and personal qualities such as ingenuity, daring, and ruthlessness.